J. GONDA, *The Savayajñas (Kauśikasūtra 60—68.* Translation, Introduction, Commentary). Verhandelingen Der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetten-schappen, AFD. Letterkunde. Nieuwe Reeks-Deel, LXXI, No. 2, N. V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1965; 461 p.

Cartea cuprinde: prefaţa (2 pag.), introducerea (61 pag.), traducerea (40 p.) şi comentarul (318 p.), la care se adaugă: addenda, un indice general, un indice de cuvinte sanscrite şi un indice de pasaje din texte sanscrite.

În prefaţa cărţii sale Gonda scrie:

„Îmi dau bine seama de imperfecţiunile acestei traduceri şi ale comentarului. (p. 6)... Am scris această carte..., în primul rînd pentru a da generaţiei mai tinere un instrument util şi, în al doilea rînd, fiindcă mi-a produs, încă o dată, o mare plăcere" (ib.).

Kauśikasūtra, de care se ocupă autorul, tratează, ca şi celelalte Grhyasūtra [1], despre ritualul casei; însă e mult mai amplă şi conţine şi cele mai amănunţite indicaţii pentru îndeplinirea acelor rituri de vrajă, pentru care erau folosite imnurile şi formulele din Atharvaveda. Astfel Kauśikasūtra este o completare foarte importantă la Atharvaveda-Samhitā şi un izvor nepreţuit pentru cunoaşterea vrăjitoriei indiene [2].

În imnurile de vrăjitorie din *Atharvaveda* şi în riturile de vrăjitorie ale literaturii rituale, mai ales acele din *Kauśikasūtra*, găsim primele începuturi ale ştiinţei medicinei şi a plantelor medicinale; căci, la fel ca la alte popoare, tot astfel şi la indieni doctorul vrăjitor a fost primul medic [3].

În introducere, Gonda spune: „În această publicaţie, doresc să atrag atenţia cititorilor asupra acestei colecţii de rituri curioase" (adică *Savayajña, adhyāya* VIII, secţiunea 60—68) (p. 7). Cu privire la aceasta autorul citează cuvintele lui Caland: „Pentru a înţelege chiar şi un singur pasaj, trebuie prelucrată întreaga operă". (ib.). Mai departe Gonda scrie: „M-am silit să scot în evidenţă interdependenţa dintre *mantra* („imn vedic, text sfînt") şi *sūtra* („regulă concisă, manual de reguli") (p. 8). „Aproape orice termen care prezintă un interes real e intraductibil în vreo limbă modernă". (p. 9). „O redare «literală» care nu încearcă «să pătrundă în înţelesul ascuns» e tot atît de nesatisfăcătoare ca şi o «interpretare filozofică», ce nu ţine seamă pe deplin de faptele elementare de gramatică" (ib.).

Cu privire la comentariile indiene Gonda spune:

„După cum se ştie bine, părerile învăţaţilor cu privire la valoarea lor şi la folosul ce se poate trage din ele, diferă mult. Pe cînd unii din ei s-au pus într-o largă măsură sub călăuzirea vechilor interpreţi indieni, alţii s-au arătat foarte

---

[1] *Grhyasūtra* cuprind prescripţii cu privire la ceremoniile şi jertfele simple ale vieţii cotidiene (la naştere, nuntă, deces etc.). (M. Winternitz, Geschichte der indischen Litteratur I, 2, Leipzig 1907, p. 51).

[2] *Ib.*, p. 239.

[3] *Ib.* III, 1922, p. 541 sq.

puţin dispuşi să adopte parafrazele şi explicaţiile lor" (ib.). „După cum se va vedea din comentarul meu, eu am citat nu arareori pasaje din comentatorii vechi, chiar şi atunci cînd mi-a fost imposibil să-i urmez" (ib.). „Valoarea operei lui Keśava a fost recunoscută cum trebuie de către Caland (în *Zauberritual*, p. V). Cu toate imperfecţiunile ei, ea s-a dovedit a fi de mare folos" (ib.). „Nu m-am ferit de a consulta, ori de cîte ori a fost posibil, şi comentarul asupra Atharvavedei atribuit lui *Sāyana*" (p. 10). „Explicaţiile date de comentatorii indieni sînt adesea anacronice, prin faptul că ei atribuie autorilor de texte vedice credinţe şi păreri, despre care ştim că s-au ivit, sau că s-a aderat la ele, abia într-o epocă mai recentă" (ib.). „Un studiu comparativ al altor iviri ale unei *mantra* poate fi de mare folos pentru descoperirea sau lămurirea înţelesului, funcţiei şi aplicării ei. De aceea, am căutat în multe note să citez pasaje paralele, nu numai pentru strofe întregi, ci şi pentru părţi din ele şi pentru grupe de cuvinte" (p. 11).

„Capitolul VIII din *Kauśikasūtra* tratează despre *savayajñāḥ*, adică „jertfele sau actele de cult numite *sava*" (ib.). Grassmann (în *Wörterbuch zum Rig-Veda* 1491) traduce acest cuvînt prin *„der gepresste Somatrank"* (Ib. n. 4).

„Indienii vedici au convingerea că cel care jertfeşte poate depăşi limitele condiţiei umane normale, limitate, printr-o tehnică rituală potrivită" (31). „Se afirmă că materia de jertfă este, în teoria rituală, de aceeaşi extindere sau identică cu universul; prin jertfirea ei, cel care jertfeşte devine în stare să treacă dincolo de existenţa lumească" (38).

„Orezul, care nu e menţionat niciodată în Rigveda, dar la care se face aluzie adesea în Atharvaveda, a căpătat o importanţă crescîndă, din punct de vedere economic şi ritual, atunci cînd vechii arieni s-au răspîndit peste o mare parte a Indiei de nord şi au trecut de la o civilizaţie încă indo-europeană la o civilizaţie vegetariană. Este lesne de înţeles că această hrană (orezul) a ajuns curînd să ocupe un loc în practica şi în gîndirea rituală. El era un ingredient important al unui *caru-*, o mîncare de orez fiert cu unt, lapte etc. şi oferit în variate ocazii".

„Ori de cîte ori, (cînd se prepară pilaful de jertfă), ei întrebuinţează boabe întregi de orez, atunci acestă-i un *caru-*; această hrană a fost luată de zei, atunci cînd erau gata să-l omoare pe Vṛtra... şi aşa face acum jertfitorul...; cauza este că... orezul este hrană". (*ŠB* 2, 5, 3, 4 (42). „În prescripţiile referitoare la menu-ul strămoşilor, laptele şi orezul fiert în lapte (pilaful) sînt echivalente cu carnea de vacă; aceste trei articole de hrană satisfac pofta răposaţilor pe un an". (Manu 3, 271) (Ib.). Pilaful figurează printre alte obiecte prin care se cîştigă bunăvoinţa zeilor, ca: flori, tămîie etc.

Mai tîrziu, a visa pilaf sau lapte prevesteşte dobîndirea de bani (Jagadeva, Svapnacint*āmaṇi*, 1, 96, 30) („Piatra filozofală a viselor" = „Cheia viselor"). În general boabe de orez aduc noroc. (Ib. 1, 126). Dorinţele celui care, în vis, se urcă pe o movilă de orez, se vor realiza. (Ib. 1, 85) (45). „O mîncare de orez era oferită nu numai zeilor şi preoţilor, ci şi oaspeţilor" p. 48). Pilaful face parte din felurile de mîncare cu care trebuie ospătaţi brahmanii (ib.).

„Multe din *sava* enumerate în *Kauśikaśūtra* se grupează în jurul unui animal (p. 63). „Fiecare animal oferit (ca jertfă)... este atît el însuşi cît şi o putere cosmică de prim rang... Astfel boul de jug se spune clar că e Indra" (p. 64).

În vastul său comentar, Gonda spune între altele: *„medhājanana* („producerea inteligenţei"), ritual prin care se credea că mintea discipolului era pusă în stare să stăpînească Veda" (p. 187).

„În studiul Vedei se făceau concesii scurtimii vieţii şi slăbiciunii minţii omeneşti. De regulă se studia numai o singură Veda; însă după ce un bărbat studia Veda cunoscută de strămoşii săi, el putea, dacă găsea cu cale, să studieze o ramură din altă Veda" (p. 393).

Neavînd la îndemînă textul sanscrit tradus de Gonda, nu putem spune nimic despre exactitatea traducerii nici despre aceea a comentarului. De aceea ne limităm

numai la cîteva observaţii cu privire la comentarul gramatical. Aici subtilităţile de interpretare sînt destul de frecvente şi uneori de prisos sau chiar greşite. Astfel:

Imperfectul *akaroh* (p. 176) nu exprimă continuarea *(continuance)*, ci numai trecutul: „tu ai făcut". Cf. W. D. Whitney, *A Sanskrit Grammar* [5], Leipzig, 1924, §532 a.

În pasajul citat de Gonda la p. 181: νῆσῳ ἐν ἀμφιρύτῃ...../ νῆσος δενδρήεσσα (α 50 sq.) „în insula înconjurată de valuri. Insula e pădureoasă", nominativul νῆσος nu stă izolat, ci νῆσος δενδρήεσσα (s.-î ἐστι) este o propoziţie nouă. Tot astfel nu sînt izolate nominativele în celelalte două exemple citate de Gonda la aceeaşi pagină: 1. *hairanyāṃ akarod rāṭā ye kecit pārthivā bhuvi tān brāhmanebhyaḥ prāyacchat.* (Mahābh. 7, 69, 29). „Regele a făcut de aur pe toţi domnitorii de pe lume; pe aceştia el i-a dăruit brahmanilor". — 2. *na saṃśayaḥ* „nu (e) îndoială". În primul exemplu *ye kecit pārthivā* este o propoziţie relativă fără verbul auxiliar *santi*, care nu e necesar. Această propoziţie relativă aparţine atît propoziţiei principale precedente, cu subiectul *rājā* şi predicatul *akarod*, cît şi celei următoare, cu acelaş subiect şi cu predicatul *prāyacchat*. — *ye kecit pārthivā* este, deci, un ἀπὸ κοινοῦ. *na saṃśayaḥ*, este de asemenea o propoziţie (fără *asti*); cf. în latineşte *haud dubium (est)*.

„Locativul trebuie să însemneze (aici): „la capătul"... (p. 184). Această nuanţă a locativului nu se găseşte la Whitney (op. cit.), nici nu e dovedită prin vreun exemplu.

La pag. 187 Gonda dă o interpretare greşită celor două genitive *devānāṃ yajñasya*, precum şi celor două genitive *manuṣyāṇāṃ vedasya* din următorul pasaj: *yathā tvam agne devānāṃ yajñasya nidhipā asi evam aham manuṣyāṇāṃ vedasya nidhipo bhūyāsam iti*. „După cum tu, o Agni, eşti păzitorul comorii jertfei pentru zei, tot astfel să devin şi eu păzitorul comorii Veda pentru oameni". Gonda spune: „Acelaşi substantiv se combină cu două genitive, care indică două raporturi sintactice diferite". În realitate ambele genitive, atît în *devānāṃ, yajñasya* cît şi în *manuṣyāṇāṃ vedasya*, sînt posesive. Avem aici construcţia numită „încorporare" (germ. *Einverleibung*): genitivul *yajñasya* atîrnă de *nidhipā* iar *yajñasya nidhipā* formează un întreg de care depinde genitivul *devānāṃ*. Tot astfel *vedasya nidhipo* formează un întreg de care depinde genitivul *manuṣyāṇāṃ*.

Atributul predicativ, cînd e un adjectiv, e numit de Gonda *verbalappositive adjective* (p. 198) sau, cu termenul german, *verbalappositives Adjektiv* (p. 164).

Conjunctivul *vadāḥ* serveşte ca să exprime o afirmaţie generală *(a general statement)*; cf. R. V. 5, 29, 14: *yā cin nú vajrin kṛṇávaḥ*, „orice faci, o purtătorule de trăsnet". (p. 211).

„an „achronic" optative, expressing a mild assertion with regard to the past. (un optativ «*achronic*», care exprimă o afirmaţie moderată cu privire la *trecut*)" (p. 364). Cum poate exprima trecutul, un optativ achronic?

„te: deşi se poate înţelege «al tău», pronumele enclitic poate să reprezinte un ablativ; d. e.: Mbh., 3, 51, 18: *śṛnu me* «ascultă-mă»; — Kathās. 99, 37: *khaḍgam caitam gṛhāṇa me* «şi primeşte această sabie a mea»" (p. 385). (Traducerea exemplelor e a noastră). Nuanţa cazului depinde şi de locul unde se află în propoziţie. Oricum însă pronumele enclitice *me* şi *te* nu sînt ablative decît pentru felul nostru de a interpreta. Ele au, în gramatica indiană, numai funcţia de dativ şi genitiv.

indrāya bhāgam śamitā kṛnotu: „măcelarul trebuie să prepare o porţie pentru Indra"...„Pentru dativul *indrāya* compară expresii ca: *yupāya dāru* „lemn pentru, adică pentru a face, un stîlp de jertfă", — care trebuie să fie vechi (lat. *saiui semen*;

receptul signum, etc.); adică dativul e întrebuinţat şi pentru a indica obiectul direct al unui verb care ar putea fi subînţeles: „o porţie pentru, adică pentru a satisface pe Indra" (p. 242). Nu putem fi de acord cu această interpretare a lui Gonda. În exemplele citate mai sus avem de-a face cu două funcţii fundamentale ale dativului, şi anume: *dativus commodi* (dativul interesului) „pentru cine?", cînd e vorba de o persoană, şi dativul final (al scopului), „pentru ce?", cînd e vorba de un lucru. Deci, *indrāya* este un dativus commodi („pentru Indra"), pe cînd *yupāya* este un dativ final („pentru stîlp").

Uneori ambele dative, al interesului şi al scopului, se pot afla în aceeaşi propoziţie, ca în exemplul următor, citat de Gonda (p. 367): *indram... ávardhayann áhaye hántavā u* (R V. 5, 31, 4) „ei l-au întărit pe Indra... pentru a ucide balaurul" (lit. „pentru balaur, pentru ucidere" = „pentru uciderea balaurului"). Primul dativ (*áhaye*) „pentru balaur") este un dativus incommodi; al doilea dativ (*hántavā* „pentru ucidere") este un dativ final. Dativul *áhaye* se poate traduce foarte bine printr-un genitiv; v. mai sus: „pentru uciderea *balaurului*". Gonda e de altă părere şi spune că nu trebuie tradus dativus (in)commodi prin genitiv (ib.).

La p. 366 Gonda afirmă că genitivul poate exprima şi ţinta sau scopul, ca în exemplul următor: *svádhitir vánānām* (R. V. 9, 96, 6), pe care-l traduce: *„an axt destined to fell trees"* („topor destinat pentru a dobori copaci"). În realitate *vánānām* este un genitiv posesiv. Însă genitivul posesiv poate avea foarte multe nuanţe, după înţelesul cuvîntului în genitiv şi al cuvîntului de care depinde genitivul. În exemplul citat, în loc de „toporul copacilor" trebuie să traducem prin „topor pentru copaci", fiindcă aşa cere uzul nostru. Un genitiv al scopului nu e menţionat în gramatici, ci numai dativul scopului (v. mai sus).

„Cînd un imperfect e coordonat cu alt timp trecut, el poate indica nu numai o acţiune simultană, ci şi una precedentă. Imperfectul în sine nu indică anterioritatea, ca şi aoristul; numai juxtapunerea celor două idei şi forme verbale în două propoziţii succesive creează impresia de anterioritate sau de simultaneitate într-un context anumit" (p. 413).

Perfectul poate exprima, în acelaşi timp, trecutul şi rezultatul în prezent, ca în următoarele exemple citate de Gonda: *babhūva* „a devenit, şi acum este" (p. 208); — *ruruhuh* „au urcat" (şi rămîn acolo)" (p. 249). — *ā viveśa* = *praviśya vartate* („intrînd se află" = „a intrat şi se află") (p. 289). Cf. însă Whitney, op. cit. § 823. „De cele mai adeseori perfectul are un înţeles care nu se poate deosebi de prezent din punctul de vedere al timpului".

Gonda întrebuinţează cînd denumirea de *pluralis extensivus* (p. 242, 279), cînd pe aceea de *pluralis intensivus* (p. 250, 254), pentru acelaşi fapt gramatical, anume pluralul în loc de singular, care se găseşte mai ales la poeţi (plural poetic). Havers, citat de Gonda, spune: *intensiver Plural*. Un astfel de plural este, de pildă, *tamānsi* „întunecimi", citat de Gonda la p. 242, cf. lat. *tenebrae*.

Despre *yad yat (quodcumque)* Gonda spune că poate să însemne: „cînd (dacă) ceva" şi dă ca exemplu: *yo yaj jayati tasya tat* (Manu. 7, 96) (p. 196). Însă înţelesul aici nu este *„cînd* (sau *dacă*) cineva", ci: *(„ceea) ce* cucereşte *cineva*, aceea e a lui".

La p. 366 stă: *Gen. relationis („Zugehörigkeit„)* în loc de *(„Gen. des Betreffs")*.

Greşelile de tipar sînt puţine faţă de marele număr de pagini. Iată cîteva: *of those mantras which had already translated* (p. 8): lipseşte *been* după *had*: *had been.* — *R. Delbrück* (p. 119), în loc de *B. Delbrück.* — *Linguasa nscritica* (p. 137), în loc de *lingua sanscritica.* — *to different syntactic relations* (p. 187), în loc de: *two d. s. r.* — *verbal-appositives adjective* (p. 198), în loc de: *verbalappositive a.* — *kasmiṃścid adhiṣṭhāne* (p. 355), în loc de: *kasmiṃścid adhiṣṭhāne.* — *áhave* (p. 367), în loc de: *áhaye*.

Dar *errare humanum*. Studiul lui Gonda are o deosebită importanţă pentru sanscritişti. În ceea ce priveşte savantul, numele său n-are nevoie de nici un epitet.

Th. Simenschy

VEIKKO VÄÄNÄNEN, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, 229 p.

Studiul profesorului Veikko Väänänen, de la Universitatea din Helsinki, este unul din cele mai recente aparținînd domeniului încă dificil al latinei populare. În 1959, același autor publica la Berlin a doua ediție din *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes* care a constituit o serioasă bază lingvistică pentru publicația următoare, aici în discuție. Faptul este consemnat în prefața acestui volum: „A la différence de certains confrères, l'auteur de la présente *Introduction* s'en est tenu, dans la mesure du possible, au témoignage direct des monuments écrits, se fondant sur des matériaux rassemblés par d'autres ainsi que sur des dépouillements personnels" (IX). Sub acest raport, al materialului faptic deci, studiul lui Väänänen este cel mai bogat din cîte s-au scris pînă acum asupra latinei populare. Așa cum mărturisește la începutul volumului, autorul nu a utilizat metoda reconstituirilor decît numai în situații care o impuneau în mod obligatoriu (IX). În felul acesta, studiul său se conturează pe linia manualelor, a manualelor de cea mai înaltă ținută științifică, fără de care nici o cercetare, în domeniul respectiv, nu este posibilă.

Evoluția latinei populare este privită de-a lungul a cinci capitole: primul discută cîteva generalități referitoare la definirea conceptului de latină vulgară, izvoarele pentru cunoașterea aspectului popular latin, cronologizarea limbii latine; cel de al doilea capitol cuprinde studiul sunetelor și modificărilor fonetice; partea a treia configurează aspectul popular al lexicului latinesc spre evoluție romanică; în capitolul al patrulea se tratează morfologia, cu cele două categorii mari: numele și verbul; ultima parte se oprește la un aspect mai rar cercetat în studiile generale de latină populară: sintaxa propoziției și a frazei.

Veikko Väänänen notează adesea referiri la aspectul dialectal al latinei populare, fără ca să acorde acestui fapt o cercetare deosebită (p. 4, 6, 85; la aceasta din urmă, susține existența unor cuvinte dublete cu aspect dialectal: *bubalus-bufalus, tuber-tufer*).

Privitor la separarea lingvistică a Imperiului Roman, V. Väänänen expune o serie de considerații pe care existența unor fapte istorico-arheologice ne obligă să nu le admitem. D-sa consideră că Sardinia și Dacia se pot socoti separate definitiv de restul Romaniei în sec. al III-lea. Însă condițiile istorice ale celor două provincii romanizate nu pot fi privite pe același plan la aceeași dată, căci în timp ce Sardinia se va afla mult timp sub stăpînire goță, Dacia pînă la venirea slavilor va fi doar teritoriul de trecere a unor populații care au lăsat urme slabe pe plan lingvistic. De altfel, data ruperii absolute a Daciei de restul Romaniei — către finele sec. al VI-lea — argumentată prin mărturii istorice, arheologice și lingvistice de către H. Mihăescu (*Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, p. 295 și urm.), deși neacceptată nemotivat de către Väänänen și M. Straka (R Li R, 24—1960, p. 403—406), rămîne valabilă. Atîta timp cît limba greacă nu a fost proclamată ca limbă oficială decît la anul 600, contactul cu limba latină nu poate fi ignorat. De altfel la capitolul vocalismului, stabilind că transformarea lui **ŭ** la **ŏ** este posterioară acelei lui **ĭ, e** Väänänen aduce ca argumente și faptul că ambele evoluții lipsesc sardei, în timp ce numai cea de a doua este necunoscută limbii române (p. 37), fapt care pledează pentru detașarea anterioară a Sardiniei de Imperiul Roman.

Un loc binemeritat în prima parte a volumului îl ocupă prezentarea unei scurte periodizări a limbii latine, raportată la producțiile spirituale ale poporului roman (cap. 11—13). În felul acesta, noțiunile de „latină clasică", „latină vulgară", „latină tîrzie" etc. se pot contura cu mai multă claritate în privirea celui care dorește o inițiere în domeniul respectiv. De asemenea, expunerea mai detaliată a surselor pentru cunoașterea latinei populare se poate alătura și ea sprijinului de care vorbeam mai sus (p. 13—20).

Capitolul dedicat foneticii nu are caracterul unei prezentări monografice. Deși se merge pe linii impuse prin tradiție în analiza sunetelor și a modificărilor acestora,

în cartea lui Väänänen aflăm ca element nou o selectare bine discernută a unor probleme încadrate în nenumărate bibliografii, cît şi o prezentare cît se poate de sistematică. De pildă, tabelul general al vocalismului latinesc cu evoluţia lui tardivă diferită de la baza unor idiomuri romanice înscrie o geometrie a cărei simetrie atribuie materialului o sistematizare extrem de didactică. În tratarea detaliată a sistemului vocalic, metoda de prezentare este tot cea selectivă. În general, se urmăreşte fizionomia vocalelor pe probleme cum ar fi: locul de articulaţie, situaţia diftongilor şi a vocalelor în hiat, sincopa, proteza şi afereza. Într-un paragraf care discută vocala *a*, autorul, însă, începe cu afirmaţia: „pas de changements spontanés", (p. 35), deşi se pot găsi în inscripţii galice exemple sporadice de *transformare* a lui *a* în *e*, fapt care — se pare — ar prefigura fenomenul generalizat ulterior în franceză.

La p. 42 se observă că sincopa (vocalică) este un fenomen eminamente popular sau familiar. Desigur că limbajul cotidian, obişnuit, este mai lesne supus acelui minim efort, acelei economii de articulaţie, dar fenomenul ţine totuşi de evoluţia tardivă a latinei şi el trebuie, subordonat, în primul rînd, dinamizării accentului. Iar pentru regiunile în care sincopa vocalică s-a produs fără excepţie, am putea presupune că accentul avea o calitate intensivă mai pronunţată.

Trecînd la consoane, autorul se opreşte, ca şi la vocale, asupra unor fapte mai semnificative. Printre acestea, un loc nu lipsit de importanţă îl ocupă evoluţia labiovelarei surde şi sonore (p. 53—54). Se remarcă cu justeţe situaţia diferită, pe care o prezintă Romania, în conservarea sau neconservarea acestui sunet. Socotim însă că ar fi fost necesară o prezentare istorică a faptelor. De altfel,

Discutînd consoanele geminate, se notează ca observaţie generală că Romania a simplificat această stare de fapt, cu excepţia italienei centrale şi de sud şi a sardei (p. 60). Totodată, se constată că lichidele geminate au persistat mai mult: *sella* > v. sp. *siella*, n. sp. *silla*, rom. *şale* (p. 60). Cu toată etimologia greşită a românescului *şale* înregistrată de autor, afirmaţia acestuia rămîne viabilă. Adăugăm faptul că evoluţia lui *l* geminat în limba română urmează două căi: vocalizare în cazul în care grupului consonantic respectiv îi urmează un *a* > *ă*, şi simplificare atunci cînd elementul succedent este un *e*; în orice caz, evoluţia aceasta diferă de aceea a unui *l* simplu, rotacizat fără excepţie. Situaţia este identică şi pentru categoria nazalelor. Conservarea pînă mai tîrziu a acestora a împiedicat închiderea unui *a* sau unui *e* precedent *(annum* > *an*; *genna* > *geană)*.

Interesante sînt notaţiile cu privire la *s* final, în special consideraţia că lipsa consoanei respective (în texte) nu este condiţionată de actuala repartiţie romanică a sa (p. 71). Poate, însă, că s-ar fi cerut aici (în momentul respingerii părerii lui Wartburg, cum că vestul Romaniei l-a menţinut pe *s* final datorită şcolii şi uzajului literar) un comentariu mai bogat în trimiteri bibliografice şi o justificare mai clară a propriei poziţii.

Cel de al treilea capitol, consacrat studiului cuvintelor, urmăreşte pe aceeaşi linie problematica esenţială a modificărilor survenite în latina populară, produse de factori psihici (pe baza expresivităţii unui cuvînt), sociali, etnici, schimbări de sens sau de formă. Urmărindu-se cuvintele impuse sau abandonate datorită expresivităţii sau nonexpresivităţii, se înregistrează adesea situaţii statistice în urma cercetării unor texte populare, fapt care explică o anumită stare de mai tîrziu. Exemplele merg, însă, la dublete sinonimice, deşi uneori concurenţa are loc între mai mult de două cuvinte, aşa cum se întîmplă cu *res-causa*, la care s-ar adăuga şi *lucrus* (p. 81), păstrat în română; aceeaşi situaţie o au *caput-testa*, *os-bucca* ş.a. Discutabilă rămîne etimologia **pittinus* propusă pentru românescul *puţin* cu intenţia de a-l apropia de logudorezul *pithinnu* (p. 81). De asemenea, afirmaţia că *lacere* nu s-a păstrat în limbile romanice (fiind înlocuit cu frecventativul *iactare)* este răsturnată de urmaşul românesc al acestuia.

Compunerea cuvintelor foloseşte, ca şi celelalte capitole, un material bogat, extras din texte populare. Nu întotdeauna se fac, însă, precizări în legătură cu continuitatea sau nu a unor asemenea formaţiuni în limbile romanice. Mult pre-

ţioase se înfăţişează observaţiile de la baza discuţiilor despre modificările semantice (restrîngeri, extinderi, transfer de sens, trecerea de la abstract la concret).

Capitolul următor, al patrulea, cuprinde studiul general al formelor şi al funcţiilor acestora. Pe lîngă caracterizări de ansamblu, cunoscute lingviştilor romanice actuale, întîlnim interpretări personale semnificative, ca de pildă afirmaţia că existenţa neutrului va fi persistat în conştiinţa scribilor pînă în sec. al VII-lea şi al VIII-lea, concretizată în forme de acuzativ cu *m*, deosebit de cea de la masculin în *u* sau chiar o (p. 109).

V. Väänänen înclină a socoti acuzativul drept cazul singularului persistat în limbile romanice: „L'accusatif s'achemine vers la fonction de cas régime universel" (p. 118). Faptul este prezentat ceva mai detaliat la p. 124, unde autorul fixează victoria acuzativului pe trei argumente. Dacă primul şi ultimul argument ar putea exprima parţial o asemenea situaţie, cel de al doilea, însă, (desinenţa *u* din logudoreză), solicită explicaţii clarificatoare. Concluziile întrucîtva lapidare ar fi cerut o prezentare lărgită. Problema rămîne însă sub semnul întrebării. Poate că, în acest caz ar fi necesar să acordăm importanţă ambelor laturi ale chestiunii: fond şi formă, şi să urmărim rolul fiecăreia. Că acea formă unică cazuală, despre care s-a vorbit de la D'Ovidio încoace, se identifică formal cu un acuzativ singular despuiat de consoana finală, nu credem că ar obliga la credinţa că acuzativul s-a generalizat drept caz universal. Şi aceasta pentru motivul că avem dreptul să ne îndoim de faptul că în conştiinţa vorbitorilor forma respectivă s-ar fi suprapus în conţinut unui vechi acuzativ. Prin căderea sunetelor finale deci, inerent s-ar ajunge la o formă unică (bazată pe o realitate deja existentă în limbă), corespondent al noului conţinut cazual polifuncţional.

Desigur că foarte multe din categoriile gramaticale prezentate în acest capitol şi-ar putea extinde analiza, chiar şi numai în limitele unei perspective pur didactice. În special pronumele demonstrativ s-ar fi cerut poate, ceva mai lărgit în discutarea chestiunilor de sistem. De asemenea, lipsesc unele elemente semnificative în cercetarea evoluţiei modurilor şi timpurilor verbale de la latina clasică la latina tîrzie şi limbile romanice. Avem însă permanent în vedere intenţia autorului de a înfăţişa un material selectat cu rigurozitate.

Ultimul capitol al lucrării îl formează studiul sintaxei propoziţiei şi a frazei. Se fac consideraţii notabile privitoare la acord, la locul determinativului în raport cu determinatul (în cadrul cărei chestiuni sarda şi româna ocupă un loc aparte în ansamblul romanic). La sintaxa frazei, sînt urmărite aspecte ca: realizarea coordonării prin instrumente gramaticale şi analiza — succintă — a tipurilor de propoziţii subordonate. Capitolul se încheie cu înregistrarea analitică a construcţiilor absolute pe teritoriul latinei populare (conservări şi inovaţii). Această parte, fără a constitui o sintaxă sistematizată a latinei vulgare (nici intenţia autorului nu a fost aceasta; de altfel o asemenea prezentare ar cere alcătuirea unui volum aparte) pune la dispoziţia cercetătorului romanist un material preţios de sintaxă a latinei tîrzii.

Un index de cuvinte latineşti şi romanice, greceşti, osco-umbrice şi germanice, care cuprinde 41 de pagini ale volumului, contribuie la utilitatea reală a studiului profesorului Väänänen.

Luminiţa Chelaru

V. ALECSANDRI, *Scrisori, însemnări*, Ediţie îngrijită, note şi indici de Marta Anineanu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1964, VII + 274 p.

Marta Anineanu, autoarea unor importante lucrări despre viaţa şi opera lui Vasile Alecsandri, publică în volumul de faţă 90 de scrisori ale marelui poet, urmate de însemnările privitoare la o excursie în ţinutul Neamţului, în mai 1846, şi de interesantul „jurnal" al călătoriei sale din 1846—1847 în Austria, Bavaria, Württemberg, Franţa şi Italia, în tovărăşie cu Elena Negri.

Pe lîngă acest material, sînt tipărite şi patru scrisori din 1834—1839 ale părinţilor lui Vasile Alecsandri, o scrisoare a stolnicului Grigori Iconomu din 1835, o scrisoare a lui Iacob Negruzzi din 1869 şi ateştatul din 16 februarie 1834 eliberat

lui Vasile Alecsandri de Sfatul administrativ al Moldovei în vederea înscrierii sale în școlile din Franța.

Corespondența publicată este însoțită de interesante note, cuprinzînd scurte lămuriri despre evenimentele la care se referă scrisorile și despre persoanele menționate în ele. Volumul se încheie cu trei indici, constiincios întocmiți, dintre care indicele de nume este deosebit de util.

Această corespondență ni-l înfățișează pe Vasile Alecsandri așa cum îl cunoaștem din scrierile sale și din numeroasele documente, deja tipărite, relative la viața sa: îndrăgostit de natură, cu gîndul mereu la Mircești, se preocupa, chiar cînd se afla în străinătate, să nu fie tăiați copacii din celebra luncă pe care o considera „cel mai frumos ornament" al acelei regiuni; avea și cultul prieteniei și, de cîte ori ocazia s-a ivit, el a dovedit că era un prieten leal pe al cărui devotament se putea conta oricînd; însuflețit de un sincer patriotism, el avea oroare de intrigile politice și disprețuia pe politicienii de meserie; era dezinteresat în chestiunile bănești, soția lui purtînd grijile materiale ale gospodăriei; se exprima cu multă eleganță în limba franceză și, ceea ce pe atunci era foarte rar la noi, învățase și limba engleză.

Scrisorile lui Vasile Alecsandri, al căror text este reprodus în volumul de față, confirmă așadar cele ce știm deja din alte izvoare. Ele nu cuprind informații noi de mare însemnătate. Ele aduc însă noi contribuții pentru unele amănunte din biografia marelui poet sau din istoria politică a României după 1860.

Cu privire la „notele" lămuritoare ale Martei Anineanu semnalăm cîteva omisiuni și erori.

Astfel, referitor la colonelul Iancu Brănișteanu, vărul lui Vasile Alecsandri, Marta Anineanu nu cunoaște data nașterii sale (p. 27). Or, precum a arătat Sever Zotta, în documentata sa lucrare *La centenarul nașterii lui Vasile Alecsandri 1821—1921* (Iași, 1921, p. 48), colonelul Iancu Brănișteanu s-a născut în 1821.

Despre Alexandru Ion Ghica, „fiul cel mai mic al lui Ion Ghica", Marta Anineanu indică anul 1865 ca fiind anul nașterii, însă nu poate preciza anul încetării din viață (p. 87). În *Genealogia familiei Ghica*, lucrare întocmită de răposatul inginer Ion Ghica de la Eforia Spitalelor Civile din București (manuscris în păstrarea nepotului său Grigore Ghica, cercetător științific la Academia Republicii Socialiste România), găsim informația că Alexandru Ion Ghica a murit în 1940.

Mihail Pherekyde, fost ministru al afacerilor străine, fost președinte al Adunării deputaților și al Senatului, n-a încetat din viață în 1928 (p. 18), ci în ianuarie 1926 („Monitorul oficial", Dezbaterile Senatului, ședința de la 30 ianuarie 1926, p. 17).

Vornicul Vasile Alecsandri, tatăl poetului, n-a murit în anul 1852, cum indică Marta Anineanu (p. 245), ci la 3 august 1854 (Sever Zotta, *op. cit.*, p. 10). De altminteri, chiar în volumul ce recenzăm se află o lungă scrisoare, adresată lui Ubicini de către poetul Vasile Alecsandri, în care acesta precizează că moartea tatălui său a avut loc în 1854 (p. 151 și p. 157).

Greșită este și data de 1826, menționată de Marta Anineanu ca fiind aceea cînd vornicul Vasile Alecsandri a devenit „membru în Obștească Adunare a Moldovei" (p. 245). Este știut că „Obișnuita Obștească Adunare" a fost înființată prin Regulamentul Organic și că Regulamentul Organic al Moldovei a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1832.

În scrisoarea de la 29 mai 1881, Sihleanu care este citat într-un pasaj relativ la dezbaterile parlamentare și ale cărui discursuri Alecsandri le considera extrem de plictisitoare, nu este profesorul universitar Ștefan Sihleanu, cum crede Marta Anineanu (p. 49), ci Al. Sihleanu, politician din Focșani. În adevăr, la data aceea Ștefan Sihleanu era în vîrstă de abia 24 de ani și nu făcea parte din parlament. Înzestrat cu o cultură temeinică, el a avut la bază serioase studii universitare făcute în Italia. Ca om politic — el a fost director al Ministerului de finanțe și secretar general al Ministerului învățămîntului — el a intervenit rare ori în discuțiile publice. Cuvîntările pe care le-a rostit, fie în calitate de președinte al Ateneului Român, fie în altă calitate, au fost întotdeauna sobre. Nu este deci posibil ca el să fi fost acel Sihleanu, pe care Alecsandri l-a citat ca un exemplu tipic al parlamentarului limbut. Alecsandri s-a referit desigur la Al. Sihleanu, care a reprezentat județul

Putna în Adunarea deputaților încă din timpul domniei lui Cuza Vodă. Fost vicepreședinte al Camerei în 1876 [1], ales deputat al colegiului al II-lea din județul Putna la alegerile generale din mai 1879 [2], Al. Sihleanu, la data scrisorii lui Vasile Alecsandri, era un membru influent al parlamentului, fiind președintele comisiei Camerei care verifica socotelile statului [3]. El lua adesea cuvîntul în decursul dezbaterilor Adunării.

Despre V. A. Urechiă, care este amintit de Vasile Alecsandri în aceeași scrisoare de la 29 mai 1881, Marta Anineanu afirmă că „a ocupat, în timpul lui Al. I. Cuza, funcția de ministru al instrucțiunii" (p. 49, nota 6), ceea ce este inexact. Sub domnia lui Cuza, V. A. Urechiă n-a fost decît director al Departamentului cultelor și instrucțiunii publice, în care calitate este însă adevărat că uneori a condus Ministerul în scurte perioade, cînd lipsea titularul [4]. Abia la 10 aprilie 1881 el va fi numit pentru prima oară ministru al cultelor și instrucțiunii publice [5]. În scrisoarea de la 29 mai 1881, Vasile Alecsandri se referă tocmai la acte recente ale lui V. A. Urechiă, pe care acesta le săvîrșise fiind ministru.

Wilhelm Kotzebue, menționat într-o scrisoare din 1883, n-a fost consul al Rusiei la Iași, cum susține Marta Anineanu (p. 64, nota 4). De altminteri, aceeași eroare o găsim și în *Dicționarul enciclopedic român* (vol. III, București, 1965, p. 38). Consul al Rusiei la Iași în al cincilea deceniu al veacului trecut a fost Carol Evstafievici Kotzebue, frate al lui Wilhelm Kotzebue. Amănunte despre ambii frați aflăm în memoriile fostului ministru de externe al Rusiei, Nicolae Carlovici Giers, cu care ei se înrudeau [6].

În volumul pe care-l recenzăm (p. 111) este publicată și scrisoarea de la 17 iulie 1871, prin care Vasile Alecsandri a demisionat din Societatea Academică Română, dezaprobînd excesele latiniste. Într-o notă, Marta Anineanu susține că această demisie a rămas „fără consecințe", întrucît Alecsandri a continuat „să participe la ședințele Academiei". Realitatea însă este alta. Demisia lui Vasile Alecsandri a avut urmări, după cum reiese din procesele-verbale ale Societății Academice Române, publicate în „Analele" ei.

În adevăr, îndată ce Societatea Academică s-a întrunit în sesiune ordinară, la 2 august 1871, A. T. Laurian, președintele ei, a comunicat hotărîrea luată de Vasile Alecsandri [7]. Membrii prezenți au amînat decizia lor pînă ce „delegațiunea" Societății Academice va prezenta, conform regulamentului, raportul ei general asupra activității desfășurate în intervalul dintre sesiuni [8]. La 12 august 1871, secretarul general I. C. Massim a citit acest raport, în care, printre altele, era menționată și demisia lui Vasile Alecsandri [9]. Două comisii au fost atunci desemnate: prima din aceste comisii avea să examineze gestiunea financiară; a doua comisie avea să cerceteze celelalte puncte din raportul delegațiunii. Alcătuită din Al. Odobescu, N. Ionescu și Iosif Hodoș [10], această comisie și-a exprimat, cu privire la demisia lui Vasile Alecsandri, părerea de rău că „împrejurări" care nu-i erau cunoscute, dar care desigur trebuiau să fie „destul de grave", nu îngăduiau marelui poet „a mai face parte din Societatea Academică Română". Ea a socotit necesar să sublinieze că Societatea Academică „a fost totdeauna zeloasă de a avea în sînul ei pe scriitorii români cari, prin geniul lor, au știut

---

[1] George D. Nicolescu, *Parlamentul român*, partea I, București, 1903, p. 259.

[2] „Monitorul oficial", 8 mai 1879, p. 2522.

[3] „Monitorul oficial", 25 noiembrie 1880, p. 7661.

[4] Dan Berindei, *Guvernele lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866). Liste de miniștri*, „Revista Arhivelor", II (1959), nr. 1, p. 147—163.

[5] Dimitrie Costescu, *Fazele ministeriale în România*, București, 1930, p. 31—32.

[6] *The education of a russian statesman. The memoirs of Nicholas Karlovich Giers*, edited by Charles and Barbara Jelavich, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1962, p. 214.

[7] „Analele Societății Academice Române", IV (1871), p. 1.

[8] *Ibid.*

[9] *Ibid.*, p. 2.

[10] *Ibid.*, p. 17.

să mînuiască atît de dulce limba română". După acest omagiu adus bardului de la Mircești, ea a propus, luînd act, cu regret, de demisia intervenită, ca Vasile Alecsandri să fie ales „membru onorar" al Societății Academice[11]. Propunerea a fost aprobată în ședința plenară de la 23 august 1871[12]. Amintim că, printre membrii onorari ai Societății Academice Române se aflau pe atunci persoane de seamă, ca Andrei Şaguna, Ernest Desjardins, Philarète Chasles ş.a.[13].

Această măgulitoare manifestație n-a avut nici o înrîurire asupra lui Vasile Alecsandri. Timp de opt ani el n-a mai participat la lucrările Societății Academice. Abia în 1879 el își va modifica atitudinea.

La schimbarea hotărîrii sale au contribuit desigur bunii lui prieteni Ion Ghica și Dimitrie A. Sturdza, care, prin stăruințele lor continue, îmbunătățiseră activitatea instituției și-i sporiseră considerabil prestigiul, obținînd să i se dea denumirea „Academia Română" prin legea de la 30 martie 1879. Fără îndoială, a contribuit la noua atitudine a lui Vasile Alecsandri și abandonarea rătăcirilor filologice care îl determinaseră să demisioneze în 1871.

Primul gest, în vederea împăcării, a fost făcut chiar de Academia Română. Întrunită în sesiune extraordinară, la 23 mai 1879, ea a adoptat o propunere, sprijinită, printre alții, de Al. Odobescu și Dimitrie A. Sturdza, potrivit căreia Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu și episcopul Melchisedec, care se retraseseră la diferite epoci din această instituție, erau invitați să participe din nou la lucrările ei[14]. Răspunzînd acestei invitații, Vasile Alecsandri și Titu Maiorescu au luat parte chiar a doua zi (adică la 24 mai 1879) la ședința Academiei[15].

Deci este clar că demisia din 1871, contrar celor afirmate de Marta Anineanu, a avut consecințe și că Vasile Alecsandri abia după opt ani și-a reluat locul printre membrii Academiei Române.

Scrisoarea către A. Ubicini, reprodusă la p. 146—152 după o ciornă nedatată aflată printre manuscrisele Academiei Republicii Socialiste România, este de mult cunoscută, ceea ce nu pare să fi știut Marta Anineanu. În 1902, G. Bengescu, a cărui posesie era pe atunci originalul, a publicat unele pasaje în introducerea la volumul conținînd pastelurile lui Vasile Alecsandri traduse în limba franceză[16]. După cum a arătat Olimpiu Boitoș[17], această scrisoare, care cuprinde o amănunțită autobiografie a poetului, a fost folosită și de G. Bogdan-Duică în lucrarea sa consacrată vieții lui Vasile Alecsandri[18]; textul ei a fost tipărit de G. Cardaș în revista „Floarea soarelui" (n-rele 7—12 din iulie—decembrie 1928).

Într-o notă (p. 158, nota 1), Marta Anineanu declară că „nu se știe în ce scop a fost scrisă" această autobiografie, pe care Alecsandri a trimis-o, prin 1856—1857 lui Ubicini. Or, Olimpiu Boitoș a dovedit că Ubicini, pe baza informațiilor ce i-au fost astfel comunicate, a redactat biografia lui Vasile Alecsandri inserată în „Dicționarul contemporanilor", publicat la Paris, în 1858, sub direcția lui G. Vapereau[19].

Exceptînd erorile semnalate în această recenzie, „notele" Martei Anineanu conțin știri exacte și sînt foarte utile. Ele lămuresc pe cititori asupra persoanelor

---

[11] „Analile Societății Academice Române", IV (1871), p. 72—77.

[12] *Ibid.*, p. 64.

[13] *Ibid.*, p. 109 și 132—133.

[14] „Analile Academiei Române", seria II, tomul I, p. 8.

[15] *Ibid.*, p. 9.

[16] V. Alecsandri, *Pastels, poésies roumaines, traduites en vers français* par Georges Bengesco, Bruxelles—Paris, 1902, p. XIII—XIV.

[17] Olimpiu Boitoș, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, 1932, p. 9—10.

[18] G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri, povestea unei vieți*, București, 1926, p. 17, 18, 24 și 25.

[19] *Dictionnaire universel des contemporains contenant toutes les personnes notables de la France et des pays étrangers*. Biblioteca Institutului de istorie și arheologie din Iași posedă un exemplar din a cincea ediție a acestui dicționar (Paris, 1880).

și evenimentelor la care se referă scrisorile lui Vasile Alecsandri. Ar fi fost însă necesar ca aceste lămuriri să fie mai numeroase. De exemplu, s-ar fi cuvenit să se precizeze că „Munsiu Mezenablu", menționat în scrisoarea Elenei Alecsandri de la 23 august 1837 (p. 249), este profesorul francez Charles Maisonabe, vremelnic rector al Academiei Mihăilene din Iași[20]. De asemenea, ar fi trebuit să se lămurească, într-o notă, că „l'abbé Lhomel", despre care Vasile Alecsandri amintește în însemnările călătoriei sale din 1846 prin Franța (p. 205), este abatele Lhommé, fostul profesor de la Lunéville al lui Mihail Kogălniceanu și al fiilor domnitorului Mihail Sturza[21]. Ne mărginim la aceste două exemple, spațiul limitat de care dispunem neîngăduindu-ne să mai cităm și alte cazuri.

Precum am arătat la începutul acestei recenzii, volumul de față, cu 90 de scrisori ale lui Vasile Alecsandri și cu însemnările sale de călătorie, ne dă posibilitatea să cunoaștem mai bine pe marele poet, prin desvăluirea unor amănunte din viața sa. Dar decît volume răzlețe, cuprinzînd frînturi din corespondența lui Vasile Alecsandri, ar fi preferabil să se publice, într-o ediție științifică, toate scrisorile lui, atît cele deja tipărite, cît și cele inedite, care prezintă vreun interes literar sau istoric. S-a procedat deja în acest mod pentru corespondenta lui N. Bălcescu[22]

Constantin C. Angelescu

G. CĂLINESCU, *Vasile Alecsandri*, Editura tineretului, București, 1965, 144 p.

Personalitate covîrșitoare prin polivalența preocupărilor, vastitatea informației și profunzimea creațiilor, G. Călinescu e un geniu universal comparabil, în cultura noastră, doar cu D. Cantemir, Hasdeu, Eminescu și Nicolae Iorga. Ca un strălucit om de renaștere, stăpînit însă mereu de impresionante elanuri romantice, el este unul dintre cei mai de seamă arhitecți ai culturii române moderne, iar în materie de critică și istorie literară e, cum s-a spus, un Sainte-Beuve și un De Sanctis al nostru.

Ceea ce uimește în scrisul său lucid și fulgurant este, mai întîi, intuiția de mare comprehensiune, capacitatea uluitoare de adaptare la obiect și receptare a fenomenului estetic prin refacerea dinăuntru, analitică și sintetică, a universului intim al operelor cercetate. Discuția este purtată întotdeauna la o tensiune intelectuală care probează conlucrarea armonioasă între o rară putere de interpretare, o imaginație mereu fecundă și neliniștită, un dar portretistic singular în critica românească și o originalitate, adesea derutantă, în orînduirea istorică a scriitorilor și plasarea lor în serii literare de perspectivă, care incită la reflecții.

În viziunea critică a lui G. Călinescu, imaginea lui Alecsandri este alta decît aceea pe care cititorul obișnuit și-o făurise parcurgînd cercetările de pînă acum. „Bardul" de la Mircești, scriitorul declarat în viață poet național, „avea suflet de epicureu cu sensibilitate, deși n-a fost niciodată un om profund" (pag. 11), deoarece, ca „rentier", ducea o viață lipsită de griji, „tacticoasă", „de om bogat, fără obligații", de sentimental „facil", „de unde și superficialitatea operei sale" (pag. 34), adică netrăirea adîncă a sentimentelor. Avînd „demonul turistic", Alecsandri se afla mereu pe drumurile Europei, mai ales înspre zonele meridionale, *à la recherche du soleil*, căci simțea oroare față de ger, ploaie și vînt. Biografia sa spirituală e dedusă, metodic, din corespondență mai

[20] Constantin I. Andreescu, *Istoricul Liceului Național din Iași (1835—1935)*, în volumul *De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835—1935*, Iași, 1936, p. 87.

[21] M. Kogălniceanu, *Scrisori (1834—1849)*, Ediția P. V. Haneș, București, Minerva, p. VIII și p. 41.

[22] N. Bălcescu, *Opere*, IV, *Corespondență*, Ediție critică de G. Zane, București, 1962, 653 p.

ales, alte documente și operă și este închegată într-un tablou viu, în care amănuntul pitoresc, de epocă, se îmbină cu descrierea, nelipsită de unele insistențe savuroase prin plasticitatea lor, a mai tuturor călătoriilor poetului. Atitudinea criticului față de omul Alecsandri este cînd una sobră, cînd alta, poate aceasta în cele mai multe cazuri, de o ținută critică insolită care ar putea deruta pe cititorul neavizat.

Ideile expuse mai sus devin un fel de axă a demonstrației biografice, un mobil în stare să explice opera destul de inegală a poetului care, fiind „un om atît de fericit în viață și de străin de marile ei tragedii" (pag. 39), n-a avut, desigur, „nici capacitate speculativă și nici răgazul de a medita asupra structurii marii arte" (ib.).

„Om atît de exterior" (pag. 41), „mulțumit de sine", „foarte simțitor la lauda cea mai convențională" (pag. 39), s-ar spune, altfel, cam *superficial* în toate, Alecsandri este, „în realitate", — scrie G. Călinescu — „un scriitor viabil" (pag. 42) și un intelectual „neostenit" în „acțiunea patriotică".

Unghiul de interpretare fiind stabilit, analiza artistică a creației îl lărgește considerabil cu comentarii sintetice care alternează între observații de o mare finețe și exactitate și o severitate care pare a-l cobori uneori pe Alecsandri într-o zonă ce poate inspira și oarecare incertitudini asupra *viabilității* sale ca poet. Probele acestei viziuni critice detașate de judecata comună sînt cuprinse, mai întîi, în paginile consacrate *Doinelor* (1842—1843), cu atît mai mult cu cît unele observații de ordin estetic formulate aici tind și spre generalizări care par a facilita impresia că în comparație cu poeții generației sale, Alecsandri ar fi derizoriu.

Sintetic sînt analizate și *Pastelurile* care „reprezintă o lirică a liniștii și a fericirii rurale, un horațianism" (pag. 55), remarcabilă rămînînd, la poet, „intenția de a glorifica munca agricolă" (pag. 56) într-o perioadă „cînd [el] începu să simtă mai cu tărie voluptatea trîndăviei" (pag. 55). Dacă aici Alecsandri este „un imitator" al lui Virgil, James Thompson ș.a. (v. pag. 56), și-i înclinat spre idilism, amendat de critic fără reticențe, în *Legende* și *Legende nouă*, care „înseamnă o etapă hotărîtoare în poezia română" (pag. 77), poetul stă „sub semnul lui V. Hugo" (pag. 69). În aceste poeme, notabile prin „laturea picturală" și pasiunea pentru monstruos și colosal, criticul descoperă, pe drept cuvînt, cele mai multe și mai rezistente frumuseți estetice ale poeziei lui Alecsandri, măsura acestui talent spontan dispus prea adesea să „improvizeze".

De o tratare largă și definitivă beneficiază opera dramatică a scriitorului. Se desprind, cu acest prilej, nu numai influențele vodevilurilor franceze și comicul ieftin, ci și elementele viabile (ex. accente precarageliene) care sînt aici mai numeroase decît în poezie. După opinia lui G. Călinescu pot înfrunta timpul *Iorgu de la Sadagura*, piesele cu Chiriță, *Sînziana și Pepelea*, „cea mai originală și deci cea mai valoroasă piesă națională" (pag. 95) a lui Vasile Alecsandri ca și ultimele sale creații de anvergură, dramele *Despot—Vodă*, *Fîntîna Blanduziei* și *Ovidiu* (acestea din urmă tratează „drama omului de geniu") care „aduc un progres de adîncime neașteptat" (pag. 102).

Ultimele pagini ale micromonografiei *Vasile Alecsandri* cuprind o succintă, limpede și adîncă analiză a prozei scriitorului, „poate cea mai durabilă parte a operei" sale (pag. 111), cum credea și G. Ibrăileanu, în care poetul ni se relevă, pe rînd, ca un „reporter superior", ca „un desenator pasionat de detalii inedite", ca „un pictor strălucit de exotisme", ca un povestitor dotat cu vervă și gust balzacian în descrierea interioarelor. Și în această din urmă parte a studiului, discuția critică este ridicată mereu pe culmile înalte ale sintezei care lasă loc unor noi și viabile interpretări prin jaloanele fixate și sugestiile ce le degajă. Se observă apoi că opera lui Alecsandri, de altă factură acum, nu mai este explicată, atît de stringent, prin *biografia* sa din care criticul a scos, cum am văzut, atîtea motive pentru a retuşa, în sens realistic, portretul omului Alecsandri. De data aceasta, criteriul estetic se îmbină cu acela istoric într-o altă viziune ce deschide noi și fecunde perspective asupra valorii operei „bardului" în ansamblul epocii sale și în raport cu vremea noastră.

Țesută în jurul cîtorva idei fundamentale, micromonografia descrisă aici amplifică substanțial, documentar și interpretativ, capitolul respectiv din *Istoria literaturii române*, propunînd, în contemporaneitate, o imagine demitizată a lui Alecsandri. Indi-

ferent dacă cititorul obișnuit este de acord sau nu este de acord în întregime cu această viziune critică, studiul reprezintă un moment de seamă în exegeza vieții și operei lui Vasile Alecsandri și incită la reflecții în procesul valorificării, diferențiate și dinamice, a creației acestui „rege al poeziei", cum îl slăvea Eminescu, și a locului său în panteonul literaturii române.

Mihai Drăgan

VALERIU RÎPEANU, *Vlahuță și epoca sa*, Editura pentru literatură, București, 1966, 357 p.

Valeriu Rîpeanu întreprinde studiul vieții și operei lui Alexandru Vlahuță după ce, în anii trecuți, a îngrijit o excelentă ediție de *Scrieri alese*[1] ale aceluiași autor. Cartea urmărește configurarea nu numai a unui portret fizic și moral al scriitorului în interdependență cu opera sa, ci și a epocii în care Vlahuță a trăit și a scris ; V. Rîpeanu pornește de la premisa, adevărată întru totul, că personalitatea celui care a scris *1907* are atîtea interferențe cu viața literară și culturală a perioadei dintre 1880 și 1920 încît singura posibilitate de a susține puncte de vedere juste și în același timp noi, față de ceea ce s-a scris pînă acum, o dă împletirea strînsă a datelor oferite de o viață modestă și de o activitate închinată adevărului cu evenimentele reprezentative ale epocii deja indicate.

Vlahuță este „un caz", prin ecoul scrisului său în contemporaneitate și prin modul în care a fost receptat după aceea, pînă în zilele noastre. Numele său evocă de îndată cele mai de seamă nume ale literaturii române. Scrisul său a însemnat pentru multe generații manifestarea unei atitudini libere, o direcție literară și intelectuală sinceră și demnă. Ecoul puternic al liricii eminesciene a dat strălucire unei poezii minată de sentimentalism și lipsită de invenție poetică dar în care circulau idei și aspirații noi, însoțite de o melancolie tulburată uneori de vagi accente ale revoltei sociale. Proza lui Vlahuță, limpede, trecînd de la naturalism la o consecventă privire realistă asupra vieții, cu atenția îndreptată statornic spre analiza, nu adîncă, a unor stări interioare, va avea în centrul ei, pentru prima dată în literatura noastră, tipul „inadaptabilului". Publicistica sa, treaptă de trecere spre nuvelă și roman (în care urmele jurnalisticii nu vor fi întotdeauna bine venite), afirmă un crez cetățenesc onest și ferm. Și, înainte de toate, scriitorul era un animator, un polarizator al opiniei publice, un îndrumător cald și generos al celor tineri.

Așa se face că în epocă și chiar după aceea Vlahuță va fi pentru mulți un artist model, că judecata de valoare va fi făcută trecîndu-se cu îngăduință dar și cu bună credință peste inegalitățile de ordin estetic ale scrisului său, pe care astăzi istoria literară nu le mai poate ignora.

Metoda pe care autorul monografiei a ales-o pentru a lumina personalitatea lui Vlahuță pe toate fațetele ei și în intimă convergență cu freamătul social și național al timpului, presupunea putința de a împleti permanent trei fire esențiale, și anume viața, opera, epoca. Această putință V. Rîpeanu a avut-o, cu rezerva că efortul făcut pentru a-i asigura coerență, l-a obligat să renunțe la grija, tot atît de necesară, pentru aspectul stilistic al cărții. De aceea, dacă sub raport documentar a urmat în bună parte exemplul călinescian, cultivînd pasiunea amănuntului documentar plin de semnificații, lucrarea sa ar fi avut de cîștigat prin căutarea atentă și consecventă a expresiei potrivite, clare, prin evitarea reluării unor probleme fără strictă necesitate, prin degajarea textului de materialul informativ, care, de multe ori, prisosește.

Biografia scriitorului este urmărită cronologic, exegeza operei întreprinsă simultan și explicată în funcție de momentul în care a fost creată, de direcțiile sociale și estetice ale timpului, cu atenție și pentru răsunetul avut în inimile cititorilor de

[1] A. Vlahuță, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Rîpeanu, vol. I—III, București, 1963.

atunci. Dozarea materialului faptic relevă o latură mai puțin rezistentă a metodei de lucru preferată de V. Rîpeanu. Scriitorul este urmărit mai ales în relațiile sale sociale, prin apartenența și rolul său în evenimentele epocii. În felul acesta, se dăltuiește un chip imobil, împietrit, pe care l-ar fi însuflețit relatarea, în proporția cuvenită, a amănuntelor, de loc lipsite de interes, ale vieții particulare a scriitorului. Sînt trecute sub tăcere sau palid reflectate felul de trai, relațiile familiare, raporturile dintre Vlahuță și copiii săi, multele călătorii în străinătate ș.a.

Pe neobservate, cartea capătă aspectul unei pledoarii disimulată cu greutate. Familiarizat cu epoca și, mai ales, cu personalitatea lui Vlahuță, autorul monografiei nu se poate obiectiva și în scrisul său apare tendința de a justifica totul, de a neglija judecăți de valoare drepte (opiniile lui G. Călinescu, Perpessicius despre Vlahuță). De aceea aprecierea estetică este realizată de V. Rîpeanu sumar, plecînd nu de la operă, cum ar fi fost potrivit, ci de la condițiile în care aceasta a fost creată. Analiza suprasolicită poezia socială, cîteva din nuvele și romanul *Dan*, adică partea cea mai realizată a unei opere mult mai vaste ; pentru rest ignorarea este singura formă de apreciere. În explicarea „liniei sinuoase" urmată de scriitor în evoluția sa ideologică monografia nu poate depăși stadiul enunțului simplist : „și Vlahuță a fost unul din aceia care n-au rezistat nici furtunilor, nici primejdiilor. S-a pierdut din pricina incapacității sale de a înțelege ce forță colosală a istoriei i-ar fi dat posibilitatea să-și afirme din plin idealurile generoase și democratice susținute pînă atunci" [2]. Unele afirmații ale monografistului explicabile tot prin tendință de a găsi, deși Vlahuță nu avea nevoie de ele, circumstanțe atenuante, sînt mai mult decît discutabile. Așa, spre exemplu, se susțin următoarele : „dacă privim atent faptele, observăm că Bîrladul nu oferea pe atunci un mediu prielnic dezvoltării unui intelectual cu un orizont mai larg. Atmosfera acestui tîrg de provincie nu era de loc aptă să genereze mari elanuri spirituale" [3]. Dar mai jos, V. Rîpeanu notează că „începînd din această perioadă, Vlahuță își va forma două din principalele sale convingeri pe plan social și literar. Prima, atitudinea sa antimonarhică... Aici, la liceul din Bîrlad, Vlahuță a aflat emoționante tradiții unioniste" [4]. Pe atunci, la liceul din Bîrlad, renumit în toată Moldova pentru profesorii săi, predau Ion Popescu, Ștefan Neagoe, Stroe Beloescu, Panaite Chenciu, Demetrie Matheescu. Colegi cu Vlahuță au fost, printre alții, Alexandru Philippide, Paul Bujor și N. Petrașcu. Mai tîrziu, vor învăța aici Vasile Pîrvan, G. Ibrăileanu, Raicu Ionescu—Rion ș.a. În 1870, la Bîrlad apare ziarul „Semănătorul", în 1881 „Paloda" care mai tîrziu sub conducerea lui G. Tutoveanu își va spori atenția pentru literatură. Tot aici apărea una din primele reviste pedagogice românești. Bîrladul era pentru acea vreme un centru cultural însemnat, în strînsă legătură cu viața spirituală a țării [5]. Concentrarea atenției asupra unor aspecte de primă importanță cum ar fi relațiile lui Vlahuță cu Eminescu, Titu Maiorescu și „Junimea", cu Caragiale, Delavrancea, Hasdeu, Gherea, Coșbuc, Nicolae Grigorescu, Iorga, Al. Macedonski, sau asupra activității lui la revistele pe care le-a condus, dă prilejul unor pagini scrise în general cu discernămînt, cu suplețe. Alte aspecte, poate de mai mică însemnătate, dar care ar fi rotunjit imaginea rămasă despre scriitor, sînt rezolvate, mai bine spus abandonate, prin afirmații categorice dar nesusținute. Se afirmă astfel că „Vlahuță nu a dovedit o pasiune deosebită pentru producțiile folclorice... la care a rămas, în genere, insensibil" [6]. Aserțiunea este hazardată, ar fi ciudat ca un scriitor provenit de la sat și în contact permanent cu viața satului pe tot întinsul activității sale să manifeste insensibilitate pentru arta populară. Faptul că Vlahuță se interesa de sat și de folclor poate fi probat într-o scrisoare adresată compozi-

[2] V. Rîpeanu, *Alexandru Vlahuță și epoca sa*, p. 184.
[3] *Ibidem*, p. 17.
[4] *Ibidem*, p. 19.
[5] Pentru viața culturală a Bîrladului, v. și : Gh. Vrabie, *Bîrladul cultural*, București, 1938 ; Iorgu Iordan, *Al. Philippide*, București, 1937 ; G. Ursu, *G. Ibrăileanu și Bîrladul*, Fălticeni, 1939 ; G. Ibrăileanu, *Amintiri din copilărie și adolescență*, în „Adevărul literar și artistic", nr. 888 și 890, 1937.
[6] V. Rîpeanu, *op. cit.*, p. 16.

lorului Dumitru Kiriac, pe care l-a susţinut şi l-a încurajat în timpul studiilor făcute de acesta la Paris, scria : „Ah, de ce n-am un milion ! Te-aş lega de ţara asta frumoasă, de cîntecele ei risipite şi stricate, pe care numai tu ai şti să le aduni..." [7]. V. Rîpeanu pierde din vedere şi legăturile dintre scriitor şi cunoscutul colecţionar de folclor Chircu din Râmnicul—Sărat, preşedintele „Chindiei", societate care milita pentru păstrarea cîntecelor, portului şi jocurilor populare. De altfel, Vlahuţă frecventa această societate, după cum dovedeşte o scrisoare a sa adresată către doctorul I. N. Dona [8]. Tot atît de categoric se afirmă indiferenţa lui Vlahuţă pentru *tradiţie*, în perioada cea mai fructuoasă a activităţii sale [9], deşi se recunoaşte influenţa pe care Eminescu a exercitat-o asupra sa şi în această direcţie. Nici această observaţie nu se poate susţine. Tudor Vianu nota, referindu-se la Delavrancea şi Vlahuţă : „Au avut şi unul şi celălalt sentimentul naturii şi al trecutului patriei [10].

În sfîrşit, în această lucrare ce atestă scrupulozitatea unui cercetător autentic, o notă aparte o fac supărătoarele erori de tipar („de asemeni" pentru „de asemenea", p. 14 ; „Zoiţa" pentru „Zuţa", eroina lui Caragiale din *O noapte furtunoasă*, p. 27; „centenarul morţii" în loc de „centenarul naşterii", p. 68 ; „bătăile cu flori.... a (sic !) protipendadei, p. 303 ş.a.).

Fără a depăşi cu mult, în sensul creaţiei proprii, stadiul unei sinteze a bogatului material informativ, documentar şi de istorie literară, cartea scrisă de Valeriu Rîpeanu se dovedeşte deosebit de utilă mai ales sub aspectul documentar, în care munca autorului a fost făcută sub semnul minuţiei, dar şi în întregul ei şi se poate recunoaşte că străduinţa mărturisită de Rîpeanu în scurtul cuvînt introductiv, de a scrie o carte vie, dintr-o perspectivă modernă, este răsplătită de rezultatele obţinute.

Remus Zăstroiu

POMPILIU MARCEA, *Ion Slavici*. Editura pentru literatură, Bucureşti, 1965. 200 p.

Clasicii unei literaturi, ca valori unanim recunoscute sînt comentaţi şi preluaţi de fiecare epocă de la înălţimea ideilor ei călăuzitoare. Fiecare epocă relevă alte aspecte, cărora le dă prioritate în defavoarea altora. În acelaşi timp puncte de vedere vechi, valabile încă, se preiau în noi interpretări şi sugerează alte probleme în discuţie.

Perioadei marilor clasici ai literaturii noastre : Eminescu, Caragiale, Creangă, aparţine şi Slavici, mai apropiat prin lumea zugrăvită şi caracteristicile stilului de Creangă. Istorici şi critici literari de valoare i-au comentat creaţia. T. Maiorescu, N. Iorga, G. Călinescu, T. Vianu, Perpessicius, I. Breazu i-au consacrat pagini de excelente aprecieri. Mai numeroase, comentariile lui I. Breazu nu ne dau totuşi o viziune sintetică a clasicului. Profilul în posteritate al lui Slavici se cerea pe deplin fixat, căci „este vorba doar de unul din cei mai viguroşi artişti pe care i-a dat poporul nostru şi a cărui posteritate, bogată şi sigură răzbună pe cea politică". (P. Marcea, *op. cit.*, p. 6).

Monografia consacrată celui de al patrulea clasic de către Pompiliu Marcea ne apare prin însăşi concepţia de la care pleacă autorul ei şi principiile metodologice utilizate ca o exegeză critică necesară. Pompiliu Marcea nu intenţionează să se limiteze la biografia scriitorului şi a creaţiei sale. El concepe monografia ca un „organism viu cu părţi componente şi funcţii specializate", încît practic nu urmăreşte o cronologie strictă.

Etapele vieţii şi creaţiei se recompun analitic. Amintirile celui care-şi fixase ca normă etică fundamentală sinceritatea, dau autenticitate relatării istoricului literar, garantează exactitatea informaţiei şi permit reliefarea unui portret moral autentic al omului (sincer pînă la naivitate, obstinat, consecvent, integru moral).

---

[7] Al. Bojin, *Alexandru Vlahuţă. Studiu bibliografic*, Bucureşti, 1959, p. 362.
[8] *Ibidem*, p. 418.
[9] V. Rîpeanu, *op. cit.*, p. 40.
[10] T. Vianu, *Studii de literatură română*, Bucureşti, 1966, p. 454.

Analiza lui Pompiliu Marcea pleacă de la caracterizarea esențială a lui Slavici ca moralist. Atitudinea critică echilibrată este mereu prezentă în comentarii. Pompiliu Marcea ambiționează să impună puncte de vedere critice, înlăturînd prejudecăți și interpretări greșite, unele sociologist-vulgare.

O treime din lucrare este consacrată vieții, documentarea fiind extrasă în cea mai mare parte din memorialistica lui Slavici. Istoricul literar caută în același timp informațiile cele mai sigure, corectînd vechi opinii, infirmate de documente autentice. În lămurirea numelui lui Slavici se pare că afirmațiile lui Nicolae Iorga și George Călinescu trebuie revizuite, dovezile publicate de fiica scriitorului și mărturiile lui Slavici însuși restabilind adevărul. În lumina caracterizării inițiale a scriitorului, P. Marcea relevă „farmecul etic al copilăriei șiriene" (p. 17), datorită căruia Slavici va deveni un asiduu propagator în slujba ideii înțelegerii între popoare. Influența filozofiei confucianiste asupra lui Slavici se suprapune unei deprinderi formate în mediul din care s-a ivit, căci vederile lui Confucius „se potriveau atît de bine cu ceea ce învățasem acasă la noi și cu creștinismul" — mărturisește Slavici în *Amintiri*.

E binevenită discuția cursului de *Literatură poporană* primul curs de folcloristică românească predat în învățămînt și pe care îl datorăm, nu întîmplător, unuia din promotorii „realismului poporal".

Ca *Protagonist al „Tribunei"* Slavici e văzut de Pompiliu Marcea la adevărata lui valoare de propagator al ideilor „Junimii" dincolo de Carpați. Slavici a preluat din junimism direcția populară, pe care o va nuanța deosebit, imprimînd „Tribunei", ca orientare literară, direcția realismului popular. P. Marcea discută acest aspect al activității scriitorului din perspectiva importanței lui covîrșitoare, prin repercusiuni, pentru orientarea creației lui Slavici. Copleșit în oarecare măsură de declarațiile subiective ale scriitorului, P. Marcea nu relevă îndeajuns atitudinea politică a lui Slavici la „Tribuna". Adesea scriitorul a declarat că reprezintă direcția culturală a ziarului, ceea ce nu l-a împiedicat totuși să publice în această perioadă și cîteva articole politice (v. studiile despre maghiari — absența șovinismului; Slavici atacă sistemul de guvernare maghiar și nu poporul maghiar).

Politicii de credință față de Casa Habsburgilor Slavici îi va rămîne consecvent și într-o vreme cînd ea devenise anacronică, iar menținerea ei echivala cu o trădare. Bogat în informații documentare, captivant prin apelul frecvent la amintirile scriitorului, capitolul *Viața* se impune și prin clarificarea cu deosebit simț critic a ambianței formației intelectuale a lui Slavici, elucidînd etapele hotărîtoare în această direcție: educația familială în spiritul uman, influența lui Confucius și prietenia cu Eminescu. Se întrevăd și cele două trăsături constante ale personalității lui Slavici: mare energie morală și consecvență de idei, premise pentru explicarea și definirea creației sale.

Gîndirea socială și politică a lui Slavici e, în interpretarea lui P. Marcea, caracteristică unui scriitor în esență conservator. Cu o viziune exactă P. Marcea desprinde concepția națională și politică a lui Slavici din cadrul istoric specific Transilvaniei unde problema unității naționale era problemă vitală. În ciuda greșelilor sale politice, Slavici a fost un patriot convins care a militat toată viața pentru unitatea națională și culturală a românilor. La Slavici nu întîlnim oscilații politice, ci persistența pînă la fanatism în convingeri monarhiste, dintr-o regretabilă neînțelegere a evenimentelor. În limitele aceluiași spirit analitic și critic P. Marcea urmărește sursele eticismului lui Slavici. Acestea nu trebuie însă căutate numai în contactul cu literatura filozofică, pe care o cunoaște în epoca vieneză la îndemnul lui Eminescu. Rădăcinile eticismului lui Slavici sînt mult mai adînci; ele pornesc din însuși mediul folcloric din care răsare Slavici.

Necesar definirii creației scriitorului, capitolul despre *Concepția artistică a lui Slavici* ilustrează și prin opiniile teoretice ale scriitorului că este, între marii noștri scriitori, moralistul prin excelență. Reținem observația judicioasă a lui P. Marcea, conform căreia crezul artistic al lui Slavici se subsumează celui moral. S-ar fi cuvenit amintite în acest capitol și părerile lui Slavici despre roman, exprimate cu ocazia apariției la Iași în 1873 a romanului lui J. Negruzzi — *Mihai Vereanu*. În esență,

conchide P. Marcea sintetizînd, Slavici a avut o concepţie realistă despre artă. Puternicele elemente moraliste nu-i contrazic realismul, ci îi dau o notă particulară. Dacă pînă acum s-a vorbit de un realism popular la Slavici, P. Marcea merge mai departe în afirmaţii, raportînd mai strîns acest realism la personalitatea etică şi artistică a lui Slavici. E un realism cu o puternică coloratură etică, iar Slavici un „realist etic" (p. 196) în înţelegerea artei. De fapt, etica e unul din caracterele dominante ale literaturii populare şi Slavici, ca reprezentant al „realismului poporal", este etic prin excelenţă. Creaţia literară a lui Slavici nu e analizată cronologic. Cercetătorul îmbină criteriile, urmărind universul de idei şi de preocupări, care traversează întreaga operă a scriitorului ardelean.

Slavici *Povestitorul* e interesant sub aspect etnografic şi lingvistic. Ca creator de basme culte e inferior lui Eminescu. Prelucrarea basmelor şi povestirilor a fost pentru Slavici un excelent exerciţiu de limbă literară.

Analitic de predilecţie, P. Marcea e aproape descriptiv în capitolul *Dramaturgul*. Preferinţa mărturisită a lui Slavici pentru teatru trebuie explicată prin atmosfera specifică din Transilvania, unde datorită situaţiei speciale a românilor, concepţia cu privire la teatru ca mijloc de educaţie naţională era încă vie. P. Marcea nu caută explicaţia insuccesului operei dramatice a lui Slavici, deşi argumentul îl exprimase în capitolul anterior : Slavici e în primul rînd un bun observator şi narator. În genere nuveliştii, cu excepţia lui Caragiale, nu au fost în acelaşi timp şi buni autori dramatici (v. L. Rebreanu, Ch. Brăescu). Este şi cazul lui Slavici, înzestrat cu forţă epică deosebită.

Centrul de greutate al monografiei lui P. Marcea e capitolul *Nuvelistul*, amplu realizat, dat fiind faptul că din multiplele laturi ale personalităţii proteice a lui Slavici cea de nuvelist este esenţială. Tendinţa vizibilă a lui P. Marcea este de a descoperi permanent filiaţii, analogii, întrepătrunderi. În Budulea Cîmpoieşu criticul vede un personaj comic. Credem că e vorba mai puţin de un personaj hazliu, cît de unul autentic, înzestrat cu umor ţărănesc sănătos. P. Marcea preia şi ilustrează ideea lui I. Breazu despre locul problemei familiei în opera lui Slavici. Ne surprinde o ignorare nejustificată a mijloacelor de realizare ale nuvelelor scriitorului. Observaţiile lui Tudor Vianu, valabile şi azi, se cereau reluate şi adîncite. Slavici dă capodopere în analiza psihologică directă. O analiză a elementelor realismului nuvelisticii lui Slavici şi a limitelor lor ar fi ilustrat concret corelaţia realism-eticism la Slavici. În analiza romanelor lui Slavici preponderent e criteriul ierarhiei valorilor. *Romancierul Slavici* nu-l egalează pe nuvelist, deşi nu i-a lipsit forţa epică. Analogia cu Duiliu Zamfirescu se susţine. Discuţiile se centrează firesc în jurul romanului *Mara*. Atenţia criticului merge spre personaje. P. Marcea nu sesizează conflictul dramatic al romanului, conturat de acea pendulare a Marei între grija pentru soarta copiilor şi conştiinţa ei religioasă. Conţinutul tematico-ideologic al romanului este problema convieţuirii între români şi saşii din satele ardelene, problemă legată de concepţia lui Slavici despre lume, pe linia toleranţei religioase şi naţionale. Criticul reia unele afirmaţii ale lui G. Călinescu şi N. Iorga şi propune noi interpretări. Personajul central al romanului, în pofida titlului, îi pare lui P. Marcea a fi Persida. Mara ar fi prezentată static din punct de vedere psihologic, în timp ce Persida este descrisă în evoluţia caracterului ei. Mara este, însă, în realitate un personaj cu evoluţie unitară, un caracter bine definit, conturat cu mare veridicitate şi obiectivitate. Este produsul tipic al unei anumite societăţi. Faptul că la un moment dat atenţia se concentrează asupra Persidei, nu scade cu nimic prestigiul personajului central. Persida e fiica Marei, de la care a moştenit aceeaşi fire voluntară şi ambiţioasă. P. Marcea însuşi observase : „vigoarea Marei şi personalitatea ei s-au transmis puternic copiilor" (p. 339). Persida e o „Mara în devenire" dar aparţine unei generaţii mai subţiate.

Este întrutotul valabilă afirmaţia lui Tudor Vianu : „compoziţie epică sobră, *Mara* este primul roman obiectiv al Ardealului" (v. *Studii de literatură română*, p. 357). Departe de a fi doar un roman erotic, *Mara* e în ansamblu un solid roman

social. Într-un *Profil final* P. Marcea sintetizează fugitiv cîteva observații menite să fixeze locul prozatorului, văzut ca precursor al prozei noastre obiective și cu o posteritate eticistă de valoare (Agîrbiceanu, Galaction). Viziunea în posteritate a celui care prin direcțiile literare inițiate teoretic și prin propria-i creație poate fi considerat părinte al prozei ardelene de după el, nu e situată în ansamblul observațiilor anterioare. Tipologia rurală a lui Slavici, realizată cu mare obiectivitate, deasupra tezelor eticiste, este meritul său fundamental de prozator și în primul rînd de nuvelist. Raportările la Creangă se impuneau. În întreaga monografie P. Marcea practică o critică analitică, explicativă, intenționînd în același timp să aducă puncte de vedere proprii în interpretare. Criticul reactualizează prin lucrarea sa personalitatea lui Slavici, despre care pe nedrept s-a scris mai puțin. Analizele lui P. Marcea urmează stăruitor procedeele clasice. Deși analiza sa nu ocolește laturile mai puțin realizate artistic ale operei lui Slavici, limitele acestora nu se întrevăd clar. Valoroase sînt precizările de istorie literară aduse, combaterea vechii interpretări sociologist vulgare a romanului *Mara*, a teoriei greșite despre Slavici văzut ca „talent primitiv, neprelucrat". Aprecierile lui Eminescu sînt din acest punct de vedere concludente și puteau fi citate ca argument.

Interesante sînt unele asociații care aduc opera lui Slavici în plan universal, stabilind analogii de personaje (Lică Sămădăul — Vautrin). Se susține mai puțin analogia cu Kafka.

Insuficient adîncite ni se par capitolele *Dramaturgul* și *Romancierul*. Cu unele rezerve față de cîteva din interpretările propuse de P. Marcea, sesizăm numeroase puncte de vedere critice, obiective, prezente în întreaga monografie, ce clarifică și recompun adevăratele trăsături ale scriitorului.

Înclinat permanent spre analize și disocieri, mai puțin spre sinteze, P. Marcea aduce prin monografia sa o reală contribuție de critic și istoric literar în interpretarea personalității artistice a unui clasic.

Lucia Hopu

ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, Editura științifică, București, 1965, 181 p.

Studiile de romanistică au, la noi, o veche tradiție. Ele cunosc, în ultimii ani, o deosebită dezvoltare, ceea ce a contribuit la creșterea prestigiului lingvistici românești atît în rîndul cercetătorilor noștri cît și în rîndul romaniștilor străini. S-au adus contribuții însemnate (unele prin efortul întrunit al mai multor cercetători) la cunoașterea structurii și specificului celor mai multe dintre limbile romanice. De cele mai multe ori acest lucru a fost făcut în comparație cu limba română, aprofundîndu-se, astfel, specificul și locul limbii noastre între celelalte limbi romanice. Locul limbii române între celelalte limbi romanice i-a preocupat de mult pe cercetătorii noștri. Recent, a apărut o sinteză a celor mai importante discuții cu privire la locul limbii române între limbile romanice și, totodată, o contribuție la conturarea specificului limbii române. Este vorba de lucrarea lui Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*. Lucrarea, însumînd o serie de articole (cele mai multe au fost tipărite în diferite publicații), are un dublu merit: sintetizează părerile și concepțiile celor mai de seamă romaniști, străini și români, cu privire la specificul limbii române și reia unele din acestea pentru a le îmbogăți, corecta sau înlătura. În acest scop autorul folosește o bogată bibliografie. Considerăm, de aceea, că lucrarea de care ne ocupăm răspunde unor necesități actuale. Ea va servi atît specialiștilor cît și tuturor acelor care vor să se inițieze într-o problemă atît de importantă cum este aceea a poziției limbii române în cadrul romanității.

Remarcăm posibilitățile autorului de selectare și sinteză a bogatului material folosit. Poate, uneori, pentru ilustrarea unor particularități sau trăsături comune erau necesare mai multe exemple. De aceea, unele paragrafe au un caracter cam

abstract. Ceea ce caracterizează însă, în general, lucrarea, este bogăţia de exemple pentru ilustrarea faptelor lingvistice discutate.

Autorul grupează cele nouă articole ce alcătuiesc lucrarea propriu-zisă în două părţi: *morfologia* (p. 15—56) şi *sintaxa* (p. 59—140). Acestea sînt precedate de un capitol introductiv (p. 5—12) şi urmate de un altul, restrîns (p. 141—142), dar foarte substanţial, de concluzii.

Alte trei articole, privind lexicul românesc în perspectivă romanică, lucrările româneşti de lingvistică romanică şi cercetările actuale asupra dialectelor romanice din Istria sînt date în anexe (p. 145—181).

În prima parte a lucrării autorul tratează despre: clasele gramaticale caracteristice limbii române, vocativul românesc, flexiunea pronumelor româneşti, exprimarea politeţii prin pronume în limbile romanice, exprimarea prin *da* a afirmaţiei, în limba română.

În partea a doua, după ce sînt prezentate unele trăsături specifice sintaxei româneşti, se vorbeşte despre obiectul direct exprimat cu prepoziţie în limbile romanice; urmează o serie de observaţii asupra conjuncţiilor adversative şi asupra prepoziţiei latine *sŭper* în limbile romanice.

Ceea ce dă unitate lucrării este faptul, esenţial, că articolele publicate răspund, în cea mai bună parte, titlului cărţii. Autorul aduce în discuţie cele mai importante trăsături specifice ale limbii române şi, totodată, le şi explică. Dar analiza lor nu poate fi desprinsă de ceea ce româna are comun cu celelalte limbi neolatine. De aceea autorul studiază aici evoluţia nu numai divergentă (care constituie ideea de bază a lucrării), ci şi convergentă a limbii române în comparaţie cu celelalte limbi romanice.

Autorul pleacă, în discuţiile pe care le face, de la o serie de idei fundamentale. Am sublinia doar cîteva: trăsăturile specifice ale limbii române au cauze multiple (izolarea ei de celelalte limbi romanice, apariţia şi dezvoltarea unor legi interne proprii, existenţa unei comunităţi lingvistice balcanice, influenţa slavă etc.); prin limbă română trebuie să înţelegem dialectele dacoromân, aromân, meglenoromân şi istroromân; ceea ce deosebeşte româna de celelalte limbi romanice "nu constituie, în general, caracteristicile ei de primă însemnătate" (p. 141); româna şi-a „păstrat romanitatea prin contribuţii neromanice" (p. 142; astfel în română latinul *sŭper* a căpătat noi sensuri, altele decît cele din limbile latine surori, sub influenţa slavă, şi care, cu timpul, le-au înlăturat pe cele vechi, latineşti, alături de care au existat o bucată de vreme).

În ansamblul lor, argumentele lingvistice folosite de autor sprijină concluziile din tratatul de *Istoria României*, vol. I, privind originea poporului şi a limbii române. Explicaţia paralelismelor româno-albaneze trebuia dată chiar de la primele exemple. Pînă la p. 134, unde se arată că aceste paralelisme se datoresc aceluiaşi substrat şi datează dintr-o epocă „anterioară românei primitive", cititorul mai puţin familiarizat cu chestiunile discutate ar putea crede că aceste paralelisme extind zona comunităţii balcanice.

Autorul elimină din discuţie, cum era şi firesc, limba dalmată. Coincidenţele românei cu dalmata se datoresc originii lor comune (limba latină), nu unei comunităţi de viaţă a strămoşilor vorbitorilor lor de astăzi. Din nou se vede, aşadar, că O. Densusianu exagera lărgind teritoriul de formare a limbii române şi a poporului român.

Vom face, în cele ce urmează, cîteva observaţii în legătură cu organizarea şi conţinutul lucrării.

Credem că articolul *Afirmaţia prin* da *în limba română* (p. 48—56) nu se integrează organic în ansamblul lucrării. Aici nu se tratează o problemă de lingvistică romanică. Oricum, era necesar să se arate ce procedee există în celelalte limbi romanice pentru exprimarea afirmaţiei. Apoi adverbul *aşa*, unul din celelalte mijloace pentru redarea afirmaţiei în română, nu este de origine străină, ci latină. Acesta, ca să ne rezumăm la unul din mijloace, l-a precedat pe *da* şi continuă să existe şi astăzi. Mai mult, *da* este relativ nou în limba noastră, cum dovedeşte, foarte convingător, autorul, ceea ce arată că este vorba de un element neromanic recent, care nu are, pentru precizarea poziţiei limbii române, însemnătatea pronu-

melor personale, a pronumelor de politețe etc. *Da* este un element lexical ca atîtea altele, de origine bulgară, rusă sau sîrbo-croată, mai recente.

Poate mai curînd trebuia integrat în lucrarea propriu-zisă, nu în anexe, articolul *Probleme de lexic românesc în perspectivă romanică*, unde autorul face o serie de corectări și completări la lucrarea romanistului G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Sprachgeographie* (München, 1954).

Era util, pentru cititor, dacă autorul dădea, la sfîrșitul sau începutul lucrării, o listă bibliografică, selectivă, a celor mai de seamă lucrări, străine și românești, care tratează problema individualității limbii române. În felul acesta articolul *Lucrări românești de lingvistică romanică* putea fi suprimat.

Ne întrebăm dacă era necesar și articolul *Cercetări actuale asupra dialectelor romanice din Istria* (p. 161—166), dat, de asemenea, în anexe. În ultima parte a articolului se arată cîteva concordanțe între română și istriotă. Cum aici nu se discută și fapte privind individualitatea limbii române, socotim că articolul putea să nu fie cuprins în culegere.

Alături de multe alte observații interesante găsim în articolul *Clasele gramaticale caracteristice limbii române* (p. 15—24) și cele referitoare la genul personal. Vom face cîteva precizări privind unele observații ale autorului. Se spune (p. 18) că prezența semnelor morfologice și sintactice ale genului personal (acuzativul cu *pe*, genitiv-dativul cu *lui* proclitic etc.) „nu este legată de sensul personal al cuvîntului", deoarece în unele cazuri *pe* nu apare și se dau ca exemple: *iubesc o fată*; *am întîlnit un prieten pe stradă*. Apoi citim: „Se poate deduce de aici că sensul personal al substantivului este insuficient pentru a cere un regim special, pentru a necesita o formă sau o construcție deosebită, sensului personal trebuie să i se alăture determinarea strictă, limitată la o persoană cunoscută, într-un cuvînt *individualizarea*. Numele proprii, substantivele personale articulate sînt cele care cer semnele morfo-sintactice ale genului «personal». Aceste indicii ne fac să considerăm că sensul personal apare înăuntrul categoriei determinării". Autorul însă nu are în vedere toate situațiile. Să luăm două exemple: a) *am trimis fata* după cumpărături; b) *am trimis-o pe fată* după cumpărături. În primul exemplu substantivul *fata* este articulat și, deci, individualizat, cunoscut. Totuși nu este precedat de prepoziția *pe*. În cel de al doilea exemplu substantivul este nearticulat și precedat, totuși, de prepoziția *pe*. Nu este vorba, deci, numaidecît, de substantive articulate, ci de substantive individualizate. În exemplul al doilea substantivul *fată*, deși nearticulat, este, totuși, individualizat (și, deci, cunoscut atît de cel ce vorbește cît și de cel căruia i se adresează).

Avem impresia că este o exagerare să spunem că pronumele *însăși* „are tendința de a deveni forma unică de pronume de întărire în româna actuală" (p. 32). Nimic nu-i mai strident, poate, după greșelile de acord între predicat și subiect în vorbirea cuiva decît exprimările *eu însămi*, *noi înșine* etc. Scriitorii nu folosesc asemena „construcții". Îi revine în primul rînd școlii datoria de a condamna o astfel de exprimare.

Am adăuga, în legătură cu discuțiile de la p. 34 că și pronumele de politețe „oficială" este, pentru cel ce învață românește, destul de complicat, sub aspectul formelor și, mai ales, al folosirii lor corecte în vorbire. Un francez de exemplu, care studiază româna, reușește numai după multe greutăți să folosească corect pronumele *voi* și *dumneavoastră*. Pronumele ce exprimă nuanțe de familiaritate (*dumneata*, *mata*, *mătăluță* etc.) nu sînt, după părerea noastră, „o dovadă a rezistenței limbii române față de formele culte complicate ale protocolului reverențial" (p. 34), care există și ele și se folosesc pe o anumită treaptă, ci, mai curînd, așa cum spune autorul ceva mai departe, sînt „o dovadă a caracterului rustic al Romaniei răsăritene", idee ce ni se pare foarte interesantă.

O altă contribuție a autorului este și observația că în propozițiile introduse prin conjuncția *de*, de tipul *du-te de adă apă*, verbul este la același mod ca și în propoziția cealaltă (p. 75—76). Propoziția introdusă prin *de* este, deci, coordonată. Cît privește originea conjuncției *de*, am crede că ea este mai curînd un element de substrat decît o creație proprie a limbii române. Un argument în

acest sens ar fi existența unui *de* și în albaneză, avînd, de asemenea, rol de conjuncție.

Socotim că lucrarea prezentată este o contribuție la precizarea individualității limbii române între celelalte limbi romanice. Ea ilustrează afirmația făcută de autor, la p. 12, că „studierea individualității limbii române între limbile romanice a intrat acum în faza cercetărilor de amănunt și de profunzime".

Ștefan Glosu

ILEANA VRANCEA, *E. Lovinescu, Critic literar*, Editura pentru literatură, București, 1965, 392 p.

Asistăm, în ultima vreme, la o revalorificare, de pe pozițiile unei înțelegeri complexe, mature, a unor personalități de seamă din istoria culturii și literaturii noastre. Discuțiile și studiile apărute în legătură cu T. Maiorescu, N. Iorga, E. Lovinescu ș.a. ajungînd la clarificări salutare, au dovedit că o studiere atentă, comprehensivă, a operei, raportată la totalitatea împrejurărilor social-istorice în care a apărut, duce, cu siguranță, la rezultate superioare și exclude, în mare măsură, perpetuarea tezelor simplificatoare și, adeseori, false.

După o perioadă în care opera unor scriitori sau critici cu o evoluție contradictorie este mai mult etichetată decît interpretată, cînd se transmit cu o condamnabilă ușurință caracterizări schematice și idei preconcepute, se impune necesitatea unei analize minuțioase a operei, cu riscul abuzului de citate, care să spulbere treptat și sigur toată zgura comentariilor și afirmațiilor neargumentate. În cazul studierii acestor scriitori nu ne găsim în faza lucrărilor „definitive", care au în urmă o mare bogăție de studii parțiale, ci în aceea a lucrărilor *necesare acum*, care au ca principal scop defrișarea minuțioasă a operei pentru a crea o bază solidă viitoarelor sinteze.

Recentul studiu semnat de Ileana Vrancea despre *criticul literar* E. Lovinescu se înscrie și el în această tendință de reevaluare și obiecția care i s-a făcut (excesul de analiză) este numai parțial îndreptățită, în măsura în care analiza nu a fost urmată de o adunare sintetică a rezultatelor investigațiilor succesive.

Cartea Ilenei Vrancea este o „monografie a operei" (specie monografică cu care ne-am obișnuit în ultimul timp), întregită de o prezentare a cenaclului „Sburătorul".

Considerînd activitatea critică a lui E. Lovinescu ca o „etapă însemnată în evoluția criticii și a vieții literare românești", studierea ei este justificată și prin influența avută asupra literaturii noastre, într-o perioadă neobișnuit de contradictorie, ca și asupra formării unor critici literari de prestigiu.

Premisele și obiectivele cercetării sînt fixate cu claritate dintr-o perspectivă care va permite înțelegerea cît mai justă a importanței și semnificației sociale și estetice a contribuției critice lovinesciene. „Pornind de la text", opera criticului trebuie studiată, spune autoarea, „la proporțiile reale, în raport cu epoca dată, fără deformări negatoare sau apologetice", pentru a stabili „locul și contribuția lui Eugen Lovinescu în critica literară dintre cele două războaie mondiale" (p. 7). Analiza este pregătită de o schițare a „condițiilor generale ale climatului istoric și literar în cadrul cărora a apărut această critică" (p. 13). Autoarea își alege apoi cîteva întrebări fundamentale la care exegeza va trebui să răspundă: „În ce fel s-a manifestat maiorescianismul antijunimistului Eugen Lovinescu, ce loc ocupă activitatea sa în cadrul criticii literare dintre cele două războaie, în ce direcție a evoluat față de celelalte tendințe ale criticii estetizante, față de moștenirea lui Dobrogeanu-Gherea, în ce constă contribuția pe care a adus-o în orientarea creației literare contemporane lui?" (p. 19). Fiecare întrebare — problemă va fi discutată „cronologic", ținîndu-se seamă de sinuozitatea evoluției concepțiilor estetice, de revizuirea sau abandonarea unor opinii

anterioare, într-un cuvînt de atitudinea sa principială față de actul critic, de remarcabila sa franchețe și probitate profesională.

Cercetarea atentă, lipsită de prejudecăți dogmatice, va scoate opera lui Lovinescu de sub etichetări pripite și false, în primul rînd de sub denumirea globală de „estetism reacționar". Printr-o fină operație disociativă, sînt desprinse contradicțiile estetismului și diversitatea orientărilor estetice izvorîte din aceeași sursă maioresciană. Estetismul lui Lovinescu este urmărit sub toate aspectele sale și studiat în contextul social și ideologico-artistic în care a apărut. Cu aceeași pricepere analitică și clarviziune ideologică sînt discutate „autonomismul esteticului", așa cum l-a conceput Lovinescu, teoria „sincronismului" și implicațiile sale în studierea evoluției literaturii contemporane, atitudinea criticului față de „modernism" și de curentele literare avangardiste.

Istoria civilizației române, scrierea sociologică cea mai însemnată, este redată în ideile ei principale, cu ample citate, pentru a urmări apoi aplicarea lor în constituirea concepției estetice și, mai cu seamă, în *Istoria literaturii române contemporane*. Opoziția ireductibilă dintre „urban și rural", de pildă, desprinsă din sociologia lovinesciană, va determina în critica literară respingerea literaturii semănătoriste și poporaniste, ridiculizarea tradiționalismului gîndirist. Eroarea fundamentală a concepțiilor sale sociologice și politice decurge ca o concluzie evidentă, în urma unei analize pe un spațiu redus, dar realizată cu multă siguranță: „În această transplantare artificială a veleităților revoluționare ale momentului '48 unei burghezii intrate de mult în faza compromisurilor și a renegării propriilor idealuri, constă marea orbire politică a lui Lovinescu, caracterul eronat al teoriilor sale sociologice și, în același timp, sursa însingurării, a neputinței de a se ralia și de a fi recunoscut de nici unul dintre curentele politice și ideologice ale vremii" (p. 61).

Pe parcursul expunerii sînt eliminate treptat interpretările schematice, minimalizatoare asupra tezelor lovinesciene privind evoluția civilizației românești. Diferitele idei programatice lansate de critic nu sînt izolate de context, izolare care a permis, uneori, regretabile denaturări, ci analizate pe larg, cu simț al nuanțelor, fără prejudecăți limitative, urmărite totdeauna în consecințele lor „practice". (Surprinde cu atît mai mult atitudinea autoarei față de Titu Maiorescu, judecat, uneori cu o neașteptată rigiditate, într-o opoziție dezavantajoasă față de Gherea și Lovinescu).

Stabilirea raporturilor dintre concepțiile sociologice și cele estetice, urmărirea unor linii directoare de-a lungul întregii activități a criticului nu reprezintă o operație deosebit de dificilă în cazul lui Lovinescu. Demonstrațiile și argumentările sale, foarte explicite și logice, numeroasele mărturisiri, bilanțuri, profesiuni de credință, ușurau aceasta în mare măsură. Deci, nu aici trebuie căutat meritul principal al monografiei de față, ci în stabilirea permanentă și nuanțată a interdependenței dintre ideile lovinesciene și condițiile social-politice din țară, atmosfera culturală a epocii, principalele curente de idei și artistice care au jucat un rol în formarea și evoluția criticului. Permanenta legătură cu mișcarea ideologică, estetică și literară a epocii, dublată de o analiză a epocii permite relevarea contribuției lui E. Lovinescu la evoluția criticii și sociologiei românești din această perioadă.

Principala formă de manifestare a activității criticului literar o constituie, fără îndoială, urmărirea îndeaproape, neobosită, a literaturii contemporane, critica „la zi" a producțiilor literare apărute, exercitată cu pasiune, competență și un remarcabil simț al răspunderii și menirii sale. De aceea, autoarea monografiei consacră două ample capitole acestei bogate și îndelungate activități. Ea sintetizează (uneori rezumă obositor) părerile criticului despre reprezentanții generației de poeți și prozatori de după primul război mondial, subliniază, judicios, contribuția covîrșitoare a criticului la promovarea și impunerea unor talente, la adîncirea înțelegerii altora, ca și erorile, uneori foarte grave, în judecățile de valoare emise despre scriitori de seamă. Unele erori, fapt mai puțin observat de I. Vrancea, se explică și prin aceea că, adeseori, „criticul literar" nu a fost susținut și de

„istoricul literar", cu o viziune proprie asupra evoluției literaturii noastre, cu studii substanțiale despre marii ei reprezentanți. (Se știe, de pildă, că despre Eminescu sau Caragiale, Lovinescu a scris pagini foarte palide). Chiar dacă monografia este închinată criticului, referirea la activitatea istoricului literar ar fi explicat mai bine unele erori de apreciere. În afara preocupărilor autoarei rămîne, nejustificat, și felul cum a receptat E. Lovinescu literatura modernă europeană.

Exemple de interpretare complexă, nuanțată, categoric superioară unor păreri expuse destul de recent, oferă Ileana Vrancea în analiza conceptelor lovinesciene de „modernism", „poezie pură", „obiectivare epică". La fel, așa-zisa „îndepărtare de realitate" cu care erau respinși în bloc numeroși poeți din această perioadă capătă, acum, o interpretare convingătoare: „Nu se poate să nu vedem că *refuzul realității* acoperă, în fond, *dezacordul, dispreful, neacceptarea* și, înainte de a le blama, ar trebui să ne întrebăm față de ce fel de lume se manifestă acest refuz" (p. 183).

Monografia se încheie, nu cu o sinteză, cum ne-am fi așteptat și a cărei lipsă se resimte, ci cu o reconstituire, din nou cu citate abundente, a atmosferei cenaclului „Sburătorul", a relațiilor lui Lovinescu cu scriitorii, membri ai cenaclului, și de relevarea rolului său de îndrumător literar „pe viu", de o neobișnuită perseverență și abnegație. Ne aflăm, deci, în fața unei monografii de un pronunțat caracter analitic, realizată, în general, printr-o bună dozare a cercetării detailate, cu citate bine alese, și fixarea unor coordonate ideologice și estetice esențiale. Abuzul de citate din Lovinescu, ca și din Călinescu și Vianu este o realitate, dar poate că e preferabilă reproducerea (între ghilimele!) a formulărilor atît de expresive ale acestora, în locul „prelucrării" lor printr-o parafrazare fadă, dar ... originală.

Stilul criticului, elogiat și amintit deseori („Lovinescu, primul mare artist al criticii literare românești...", p. 312) rămîne totuși, fără o privire substanțială, care să-i surprindă specificul și marea forță expresivă.

L. Volovici

*** *Studii de poetică și stilistică*, Editura pentru literatură, București, 1966, 481 p.

Sub titlul *Studii de poetică și stilistică* au fost adunate un mare număr de articole și studii semnate de membri ai Cercului de poetică și stilistică din București, înființat în 1961 sub auspiciile Centrului de cercetări fonetice și dialectale al Academiei Republicii Socialiste România, în colaborare cu Institutul de etnografie și folclor al Academiei. Culegerea, una dintre puținele de acest fel apărute la noi pînă acum și unică în ceea ce privește bogăția materialului pus în discuție, urmărește „pe de o parte lărgirea sferei criticii literare, prin adîncirea studiului mijloacelor de expresie, și pe de alta formarea estetică a publicului și familiarizarea lui cu metodele analizei stilistice" (prefață).

Consemnăm aici intenția de a satisface, chiar și parțial, o cerință dintre cele mai justificate, aceea de a deschide perspective noi în cercetarea științifică a modului de realizare a unor opere literare, populare sau culte. În virtutea intenției enunțate, volumul este alcătuit aproape în exclusivitate din studii de poetică aplicată, partea propriu-zis teoretică reducîndu-se de fapt la numai două articole cu caracter oarecum general, introductiv. În primul rînd, observăm că majoritatea articolelor și studiilor — distincții vom face în cadrul discuțiilor la obiect — rămîn la o fază ilustrativă a unor metode — statistică, descriere etc. —, nereușind să conducă cercetarea pînă la concluziile necesare. În al doilea rînd, „lărgirea sferei criticii literare" poate fi concepută numai prin obținerea unor rezultate noi, superioare, pe baza acestor metode. Foarte rar însă ni se oferă asemenea rezultate. În genere asistăm la încercări de redovedire a unor adevăruri de multă vreme cunoscute și una-

nim acceptate. În această situație se găsesc mai ales studiile referitoare la proza lui Geo Bogza și D. Anghel, care, nefiind singurele de acest gen, păcătuiesc printr-un descriptivism excesiv, minuțios, obositor și în cele din urmă fără prea mare utilitate.

O serioasă scădere a unor articole se datorește și faptului că datele extrase și sistematizate conform metodei folosite nu sînt ridicate la rangul de argumente și astfel nu ajungem în posesia esențialului sintetic, ci ni se oferă numai cîte o aparentă concluzie pe baza unor operații de pură numărătoare. Așa, de pildă, în urma examinării a 39 de variante ale aceluiași *Cîntec al lui Vălean*, Radu Niculescu vrea să indice unele „Constante ale cîntecului epico-liric din Transilvania, Crișana și Maramureș".

Pe bună dreptate pot fi considerate ca incomplet realizate, tocmai din cauza abuzului de descriere și statistică, a lipsei de orizont în interpretare, și alte articole dintre care amintim deocamdată pe cel al lui V. Nemoianu, *Analiza poeziei „Pe o scîndură cu actinii" de M. Beniuc.*

Evident, prezența unor asemenea scăderi de ordin general nu exclude existența reușitelor remarcabile și la acestea ne gîndim în primul rînd atunci cînd recunoaștem utilitatea de fapt a volumului recenzat.

Marea varietate a temelor tratate, precum și ordonarea articolelor în cadrul a două părți distincte *(poetică generală* și *poetică aplicată)*, oferă un motiv pentru a le lua în discuție pe cele mai reprezentative, oarecum în ordinea dispunerii lor în volum.

Primul capitol, cel consacrat poeticii generale, cuprinde două studii, semnate de Tudor Vianu și, respectiv, Boris Cazacu.

Începîndu-și *Observațiile asupra refrenului* printr-o precizare a noțiunii, Tudor Vianu examinează din punct de vedere lingvistic legătura dintre refren și contextul poetic. Pentru ilustrarea diferitelor aspecte ale refrenului autorul recurge la exemple alese din poezia franceză (Hugo, Villon, Aragon) sau românească (Bacovia, Arghezi, Macedonski, Iosif, Beniuc). Se face dovada existenței unui refren legat de strofă prin cuvinte de relație sau prin modalități de construcție, a refrenelor juxtapuse discutîndu-se formele implicite paragramaticale care se observă la acestea și insistîndu-se asupra celor care se impun: refrenele introductive, concluzive și adversative. Considerînd refrenul ca fiind „doar una din formele repetiției într-un context" (p. 23) și avînd în vedere funcția unificatoare a repetiției, autorul se oprește asupra rolului unificator al refrenului, iar prin revenirea sa în contextul poetic, asupra valorii de intensificare și a lărgirii semnificației refrenului către simbol.

Autorul celui de al doilea articol precizează noțiuni des aduse în discuție (limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral) și face analiza judicioasă a interferenței dintre ele. Operînd pe texte, constată că „notarea limbii vorbite în creația literară cîștigă teren în a doua jumătate a secolului al XIX-lea" (p. 35), tendință care se accentuează pînă la exces uneori și care, la un moment dat, ar putea, „sub pretextul veridicității", să devină supărătoare.

Partea de poetică aplicată este subîmpărțită, conform celor două mari diviziuni ale literaturii, pe de o parte în studii aplicate la folclor și pe de alta în studii aplicate la literatura cultă (scriitori români).

Studiile aplicate la folclor iau în considerație diferite aspecte ale metaforei *(Cîteva tipuri de metaforă în folclor*, de Monica Brătulescu. *Aspectul metaforic al proverbelor*, de Pavel Ruxăndoiu), paralelismul și contaminarea. Ne vom opri asupra acestora din urmă.

Paralelismul în lirica populară, semnat de Liliana Ionescu, reușește, printr-o bună sinteză a materialului, să contureze liniile principale ale problemei puse în discuție. Precizînd de la început noțiunea de paralelism și înțelegînd prin aceasta numai paralelismul sintactic, autoarea definește diferitele tipuri de paralelism (paralelism cu termeni simpli format dintr-un singur vers, paralelism cu termeni complecși format din mai multe versuri, paralelisme perfecte, imperfecte, sinonimice, antonimice și enumerative). Considerînd paralelismele perfecte sau imperfecte în funcție de identitatea schemei sintactice, se afirmă: „Efectul stilistic produs de para-

lelismele imperfecte este mai mare decît cel produs de paralelismele perfecte, întrucît elementul surpriză este mai bogat reprezentat în cazul celor dintîi" (p. 56). Pentru susţinerea afirmaţiei se dau două texte, primul de paralelism perfect, cel de al doilea de paralelism imperfect. Deşi versurile sînt bine alese, schemele date nu fac decît să demonstreze modificarea schemei sintactice (la paralelismul imperfect). Supraputnd această denivelare sintactică unei denivelări stilistice (după cum o consideră de fapt autoarea), era necesar un plus de argumentare, care să arate că efectul stilistic a crescut în adevăr în cazul paralelismului imperfect. Singurul exemplu dat este insuficient.

Împărţind paralelismele în: sinonimice, antonimice şi enumerative, autoarea înglobează acestora din urmă şi paralelismul progresiv. În clasificarea diferitelor tipuri de paralelism făcută la Congresul de poetică de la Varşovia şi în exemplificările aduse de Al. I. Amzulescu [1] se considera *paralelismul progresiv sau de gradaţie* ca fiind o categorie aparte. Autoarea îl include celui enumerativ. Fiind de acord cu acest punct de vedere, semnalăm doar posibilitatea existenţei şi a unui paralelism *regresiv* (gradaţia poate fi şi inversă, de la mare la mic).

Considerînd contaminarea „un procedeu artistic de compoziţie obţinut prin juxtapunerea de motive similare din punct de vedere tematic sau al realizării artistice, pe baza unei emoţii asociative" (p. 70), Ligia Bîrgu-Georgescu discută contaminarea motivelor datorată tematicii înrudite sau comune, iar în cadrul contaminării prin tematică comună deosebeşte două, subtipuri: contaminare-cuvînt, contaminare-element comun de introducere.

Motivele comportă între ele, în cuprinsul aceluiaşi cîntec, raporturi de egalitate sau de neegalitate, cînd primul este mai important decît cel de al doilea, sau, invers, al doilea ocupă primul loc din punctul de vedere al importanţei. Cînd între cele două motive există o echivalenţă, desfăşurarea cîntecului devine „lineară". Credem, în cazul acesta, că afirmaţia nu poate fi susţinută prin exemplul dat. Primul motiv: *Cine n-are dor pe vale / Nu ştii luna cînd răsare; / Cine n-are dor pe luncă / Nu ştii luna cînd se culcă* (p. 75) este considerat ca avînd importanţă egală cu cel de al doilea: *Cine n-are-n lume dor / Să se ducă la vapor: / Că pe vîrful vaporului / Şade mama dorului, / Încălţată cu opinci, / Poartă dorul la voinici / Şi de-a-colo şi de-aici* (ibid.), reieşind din aceasta aspectul *liniar* al cîntecului. Cel de al doilea motiv însă capătă amploare în raport cu cel dintîi: spaţială în primul rînd (I: *vale, luncă*; II: *lume*) şi, ceea ce ni se pare mai important, în emoţia asociativă rezultată din contaminarea celor două motive accentul cade pe cel de al doilea. Intensificarea emoţiei din cel de al doilea motiv, datorată caracterului concret al metaforei, face ca cele două motive ale cîntecului să nu fie la fel de importante şi, în acest caz, „desfăşurarea lineară" dispare. Autoarea insistă asupra modului în care se face relaţia între motive, oprindu-se mult mai puţin la emoţia asociativă pe baza căreia apare contaminarea.

O discuţie specială necesită studiile privitoare la limba şi stilul poeziilor lui Eminescu. G. Tohăneanu face o analiză minuţioasă a unei singure poezii eminesciene, *Din valurile vremii*, o descriere a structurii metrice, a frazei, a variantelor. Vrînd să demonstreze că „această substanţă poetică este cuprinsă în tiparul unei forme desăvîrşite" (p. 205), autorul foloseşte printre alte argumente şi acela al corespondenţei vers-propoziţie; „În majoritatea lor versurile — luate individual — constituie unităţi gramaticale deosebit de precis conturate. Constatarea vizează, mai ales strofa a doua, unde fiecare dintre cele şase versuri se suprapune cîte unei propoziţii" (p. 208). În acelaşi volum, în studiul *Limba şi stilul poeziilor lui Mihai Eminescu* semnat de acad. Al. Rosetti şi Ion Gheţie, citim: „La poeţii anteriori (Heliade, de pildă), propoziţiile juxtapuse (sau coordonate prin *şi*) se întindeau pe lungimea cîte unui vers. Neputînd să înfrîngă rezistenţa rimei, poeţii fragmentau adeseori expunerea în atîtea propoziţii cîte versuri aveau strofele. Eminescu dispune însă de

[1] *Contribuţie la cercetarea structurii poetice a liricii populare*, „Revista de folclor", an. VI, 1961, nr. 3—4, p. 7—25.

rime multiple . . . de aceea ideea se desfășoară nestingherită, circulă liberă dintr-un vers într-altul, nu o dată dintr-o strofă într-alta" (p. 181).

Tot un argument este pentru G. Tohăneanu și lipsa subordonării : „Subordonarea este, și în restul poeziei, foarte rară, iar atunci cînd nu poate fi *nicicum occlită* (subl. n.), exprimarea raportului de dependență se face vag, recurgîndu-se la conjuncția cu funcții multiple" (p. 222). În articolul semnat de acad. Al Rosetti și Ion Gheție, și care se referă la întregul ansamblu al mijloacelor de expresie eminesciene, citim : „O largă întrebuințare dă Eminescu în versurile sale și subordonării. Poetul construiește cu o mînă sigură ansambluri vaste, în care diferitele tipuri de subordonate se întîlnesc, spre a exprima raporturi sintactice din cele mai complexe" (p. 182). Că Eminescu a reușit să realizeze o formă perfectă și în cazul poeziei *Din valurile vremii* este adevărat. Cum demonstrează însă rezultatele unei cercetări de ansamblu (Al. Rosetti și I. Gheție) procedeele relevate de G. Tohăneanu în lucrarea amintită nu pot fi considerate reprezentative.

În cadrul acelorași studii de poetică aplicată amintim, printre altele, încercările făcute asupra repetiției și refrenului ca procedee artistice. În nici unul dintre aceste articole însă nu se ajunge la o adîncire a analizei, autorii nu merg mai departe de o prezentare a materialului supus spre examinare. Poate că ar fi fost interesant de urmărit, de exemplu, cum și de ce repetiția are în poezia Magdei Isanos un rol intensificator special. Aceeași neputință de a trezi interesul din cauza descriptivismului, practic nemotivat, caracterizează articolele referitoare la opera poetică a lui Alecsandri și Miron Radu Paraschivescu.

Nu același lucru îl putem spune despre articolele semnate de Sorin Alexandrescu și Toma Pavel care fac, prin valoarea lor și prin seriozitatea cu care merg la semnificațiile multiple ale textului, notă aparte. În ambele se trece dincolo de faza descrierii.

Studiul lui Sorin Alexandrescu *Simbol și simbolizare. Observații asupra unor procedee poetice argheziene* analizează diferitele probleme puse de relația simbol-context. Deși cu o terminologie destul de greu de urmărit, cu multe scheme și tabele care dau un caracter matematizat expunerii, reținem buna interpretare a materialului poetic arghezian.

După o trecere în revistă a lucrărilor anterioare, pentru o definire poetică a simbolului, autorul analizează modul în care un cuvînt trece de la sensul său propriu la unul simbolic, relația dintre simbol și termenul simbolizat și mecanismul procesului de simbolizare. O mare parte a studiului discutat este consacrată mijloacelor de reliefare simbolică a unui termen : morfologice (articolul definit, nedefinit, absența articolului, substantivul, timpurile și modurile verbale) și mijloacelor sintactice (predicat, subiect sau construcția paralelă a versurilor). În continuarea studiului autorul discută relația simbol-context, pe baza încadrării succesive a termenului simbolic în contextul frazei, versului, strofei, poemului, analizînd mijloacele prin care se realizează interacțiunea dintre ele. Materialul folosit, deși dificil de interpretat (rar se poate vorbi la Arghezi de conotațiile sigure ale versurilor) este mînuit cu siguranță, descoperindu-se noi valențe ale versului arghezian.

Văzînd, de asemenea, o subtilă înțelegere a specificului poeziei lui Al. Philippide, Toma Pavel demonstrează cum pe baza analizei unui singur poem (*Balada vechii spelunci*) se poate ajunge la observații de valabilitate generală, privind nu numai procedeele artistice, ci și tipul temperamental al poetului discutat. Reține atenția discutarea contrastelor și interpretarea lor pe baza materialului lexical. Analizarea metaforelor pe linia dominantă a straniului și mai ales comparația (tematică) a poeziei cu scena petrecută în cîrciuma lui Auerbach (*Faust* de Goethe) aduce noi puncte de vedere, lărgind cîmpul de interpretare.

După cum am mai avut prilejul să constatăm, abuzul metodologic constituie principala scădere a volumului în ansamblul său. Un exemplu concludent în acest sens credem că este studiul semnat de Sanda Golopenția—Eretescu, *Reliefarea motivului în poezia lui Bacovia*, în care, folosind metoda statistică și operînd numai cu cuvinte pline, autoarea merge spre cercetarea frecvenței cuvintelor în poezia bacoviană. La

sfîrșit anexează un indice de frecvență considerat „o tablă de referințe obiectivă, comparabilă" (p. 253). Ni se pare bună ideea separării cuvintelor — titlu de restul vocabularului, mai ales pentru poezia lui Bacovia. Frecvența mică de 3—4, care este neglijabilă în vocabularul poeziilor, devine foarte mare la cuvintele—titlu. Autoarea discută de asemenea, situația cuvintelor—cheie (după terminologia lui Guiraud) dînd o listă a lor. Considerînd vocabularul bacovian ca fiind un vocabular „orientat" (cu un număr redus de cîmpuri semantice) Sanda Golopenția-Eretescu dă această listă a cîmpurilor semantice (30 la număr) pe care le grupează în 8 motive. Dispunerea anumitor cuvinte în motive, în funcție de context, lasă de multe ori de dorit. Este vorba de cuvintele a căror încadrare într-un motiv și nu în altul ține de liberul arbitru. *Floare* este încadrat de exemplu motivului *suav*. În *Plumb*, poezie analizată la sfîrșit, este recunoscut morbidul versului *(Și flori de plumb și funerar vestmînt)*. Cuvîntul *floare* nu comportă, de data aceasta, nici o relație cu cuvîntul *suav*, ci este doar un accesoriu funerar. În aceeași strofă apar doar *coroane de plumb*. Este interesantă problema asocierilor de motive cu caracter de permanență la Bacovia și a relațiilor semantice dintre cuvintele în rimă.

În totalitatea lui, studiul, bazat pe statistică lexicală, reprezintă rezultatul unei munci susținute. Dar numărul de apariții al cuvintelor (rareori se dă contextul în care ele apar), oricît ar fi de interesant în sine, nu poate fi luat în considerație decît ca o singură latură a studiului asupra limbii poetului respectiv. Indicele de frecvență a unui singur autor, neraportat la un indice general de frecvență, pierde din importanță. Ajungem astfel la simple date numerice care nu reușesc să fie, după cum intenționa autoarea, convingătoare.

Inițiativa Cercului pe poetică și stilistică de a tipări un volum selectiv de studii este binevenită. Neextinzînd observația asupra tuturor studiilor din volum, putem spune că ele nu trec însă de o fază pur descriptivă, de prezentare a datelor statistice și a schemelor fără a se trage concluzii, că lucrurile noi care se spun, cu referire la literatura populară dar mai ales la cea cultă, sînt extrem de puține.

În articolul *Creație și explicație*, Al. Andriescu observa pe drept cuvînt că: „Surpinde, în cele mai multe studii de acest fel, incapacitatea manifestă de a depăși descripția amănunțită și obositoare, înecată într-o enormă revărsare factologică, clasificările greoaie și complicate, abuzul de scheme, confundat cu precizia științifică, și o neînțeleasă pasiune pentru un vocabular obscur și rebarbativ" [2].

Fără a fi împotriva metodei statistice în stilistică, luînd în considerație avantajele pe care le oferă cunoașterea frecvenței cuvintelor, subliniem că aceasta este numai o *metodă*, un mijloc și nu un scop. Lipsa simțită a unui dicționar general de frecvență a cuvintelor, care să fie în același timp și un dicționar semantic, face ca studiile de statistică lexicală din volumul discutat, ca și cele apărute în revistele de specialitate, să aibă un caracter limitat.

Marcela Antonaș

[2] Al. Andriescu, *Creație și explicație* (II), în „Cronica", an I, 1966, nr. 22, p. 3.